

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt 9 | Sayı 17 | 2011

Türk Felsefe Tarihi

-[AYRI BASIM]-

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2011, 489-520

**Osmanlı'dan Günümüze
Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri**

Emel KOÇ

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 9 • Sayı: 17 • 2011 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, *Brown Üniversitesi, ABD*
Gökhan Çetinsaya, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Mehmet Genç, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Tevfik Güran, *İstanbul Üniversitesi*
Mehmet İpşirli, *Fatih Üniversitesi*

Cemal Kafadar, *Harvard Üniversitesi, ABD*
Mustafa Kara, *Uludağ Üniversitesi*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi, ABD*
Sabri Orman, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Ali Birinci, *Türk Tarih Kurumu*

Türkçe Redaksiyon Nermin Tenekeci

İngilizce Redaksiyon Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul Tel 0212. 528 22 22 pbx Faks 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org internet http://www.talid.org

Baskı-Cilt Elma Basım

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, MLA International Bibliography, Index Islamicus ve ASOS Index gibi indekslerle taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri

Emel KOÇ*

İlke itibarıyla düşünülmesi olanaklı olan her şeyi düşünmeyi arzularak yola çıkan felsefe, genel anlamıyla evren, insan ve değerleri anlamak amacıyla sürdürülen kapsamlı bir araştırma, birleştirici ve bütünleştirici bir açıklama çabasıdır.

Felsefi düşünce; araştırma, sorgulama, kritik yapma esasına dayanır. Sorgulanmamış kabulleri kritik ederek apaçık hale getirmek felsefenin görevidir. Bu sebeple felsefi araştırmanın odağını sorular oluşturur. Felsefe, sorularını sık sık yenileyen yeni sorulara açık olan bir disiplindir.

Hal böyle olunca felsefenin bir 'felsefe geleneğine' ve bir 'geleneğe' bağlı olduğu söylenebilir. Zira bir yandan felsefe, sorgulama esasına dayandığı ve soruların bağlı bulunduğu problematik devamlılık gösteren bir tartışma konusunu ve tartışma geleneğini zorunlu kıldığı için felsefe, bir 'felsefe geleneği' işidir. Felsefe alanında uzun süreli bir durgunluk ya da kargaşa böyle bir geleneğin oluşturulamadığının ya da böyle bir gelenekten yararlanılamayacak derecede ondan kopulduğunun göstergesidir.¹ Öte yandan felsefe "... bir anlamlar sistemi... anlamlar dokusu..."² olan kültürün, bilim, sanat, tarih, din, eğitim, dil, alışkanlık gibi öğelerinden biri olup onlara sıkı sıkıya bağlıdır. Felsefe bir kültürel bütünlüğün bir ögesi olduğu kadar bu bütünlüğün ve bu 'ortamın bilinci' olma özelliğine de sahiptir.³ Zira felsefe, temele düşünen ve sorgulayan insanı ve insani değerleri aldığı ve insan da içinde yer aldığı kültürel ortamdan soyutlanmadığı için, felsefe bir kültürel ortamla doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla o, kültürel bütünlüğün bir parçası olduğu kadar kültürel atmosfere dair farkındalığından dolayı kültür ortamının bilincidir de. Yani felsefe bir 'gelenek' işidir.

Bu sebeple felsefe alanında dernekleşerek örgütlenme, süregelen bir felsefe geleneğinin izlerini sürebilmenin yanı sıra dünden bugüne kültürün dinamizm halindeki sürekliliğini yakalayabilmek ve kapsayıcı bir kavrayışa ulaşabilmek açısından da önemlidir. O halde kurumlaşmalar ve dernekleşmeler geçmişle, gelenekle bağların devamlılığı açısından esastır.

Gelenek en geniş anlamıyla söz ve yazı ile aktarılan, yaşama deneyimi içinde ve alışkanlıkla töre, teamül, örf, adet, ritüel halinde kalıp ve biçim kazanmış, günlük

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi

1 Kenan Gürsoy, *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006, s. 28.

2 Macit Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, İstanbul: YKY, 2008, s. 68.

3 Gürsoy, *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?*, s. 28-29.

yaşamın en basit davranışlarından en yüksek kültürel etkinliklere kadar hep belirleyici olan ve tüm bu nitelikleriyle temel bir kültür ögesi olarak kendini gösteren bir fenomendir.⁴ Gelenek öncelikle bir emanet, aktarım, geçmişte kalmış olan bazı şeylerin bugün de etkisini devam ettirmesi anlamına geldiği için her dönemde geçmişle fazla önemseyerek sahiplenen yeniliklere kendilerini tümüyle kapayanlar ile yenilikçi bir tavırla hareket ederek geçmişle fazla sahiplenmeyenler arasında sürekli bir uzlaşmazlık yaşanabilmektedir. Şüphesiz geleneğe gözü kapalı bağlılık kadar gelenekten tümüyle kopma düşüncesi de hatalıdır.

Gelenek, Herder'in de ifade ettiği gibi "...İnşa edici, geliştirici, kültürleştirici görünümüyle...insanlık tarihini yapan bir prensiptir."⁵ Dolayısıyla gelenek sahiplenilmelidir. Ancak bu onu kaskatı bir biçimde sahiplenme değil, onu kaynağından çok uzaklara doğru büyüüp gelişerek akan bir ırmak gibi canlı ve yeniliklere açık düşünmek şeklinde olacaktır.

İşte bu perspektiften bakıldığında köklü kurumlar ve dernekler geçmişin izlerini sürmesi, tarihe ve geleneğe tanıklık etmesi açısından son derece önemlidirler.

I. Osmanlı'da Cemiyetleşme

Öncelikle Batı'da ortaya çıkan ve gelişen bir kurum olan *dernek* ya da *cemiyet*, birden çok kişinin, kendi istekleriyle belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek oluşturdukları bir örgütlenme biçimidir.⁶ Dernekleşme ve dernekleşerek örgütlenme belirli hedefler doğrultusunda derlenip toparlanarak, birleşip bütünleşerek bir alana hizmet etmek, belli bir dayanışma içine girmek esasına dayanır.

Tüm insan cemiyetlerinin temelinde daima bilinç, irade ve otorite bulunduğu noktasından hareket eden Hilmi Ziya Ülken Derneği, aynı otoriteye itaat eden ve bundan dolayı aynı adetlere sahip olan insanların meydana getirdiği, gerek maddi gerekse manevi olarak bizi kuşatan işler, fiiller, karakterler, inançlar ve değerler sistemi olarak tanımlar.⁷

Tarihte ilk örgütlenmeler din, askerlik ve siyaset alanında iken bilim, sanat ve felsefe alanındaki örgütlenmelerin daha sonraki yıllarda olduğu bilinmektedir. Kültürel ve düşünsel bilinçlenmenin bir göstergesi durumunda olan cemiyetleşme hareketlerinin Avrupa'da bilim ve kültürde meydana gelen reformların akabinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda değişen koşulların ve gereksinmelerin kurumlaşma ve dernekleşme zaruretini doğurduğu söylenebilir. Batı'da hümanizm ve edebiyat alanlarında çalışan Rönesans akademilerinden sonra, 1660'lardan itibaren, Fransa ve İngiltere'de, ilmi faaliyetleri toplum tarafından da kabul gören müesseseler belirmiştir. Bu müesseselerin öncülerinden 1635 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te kurulan

4 Doğan Özlem, *Anlamdan Geleneğe, Kimlikten Özgürlüğe (Kavramlar ve Tarihleri 3)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009, s. 75-76.

5 A.g.e., s. 83.

6 Fikret Toksöz, "Dernekler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1983, c. 2, sy. 366-378, s. 366.

7 Eyyüp Sanay, *Hilmi Ziya Ülken-Psikolojisi, Sosyolojisi, Felsefesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1988, s. 46.

ve dilbilimi konusunda yoğunlaşan *Academie Française* ile 1666'da faaliyetlerine başlayan, pek çok bilim dalında çalışmalar yapan *Academie des Sciences de Paris* (Paris İlimler Akademisi) daha ziyade devlet eliyle kurulurken; 1660'ta İngiltere'nin başkenti Londra'da kurulan *The Royal Society of London* (Londra Kraliyet Cemiyeti) çoğunluğu bilim adamı ve sanatçılardan oluşan şahısların girişimiyle kurulmuştur.⁸

Batı'da görülen bu cemiyetleşme hareketleri modernleşme gayreti içindeki Osmanlı'ya da yansımıştır. Dolayısıyla Tanzimat'la kurulmaya başlayan ve I. Meşrutiyet döneminde kamuoyunun ilgi alanına girmeye başlayan cemiyetler, II. Meşrutiyet'in sağladığı hukuki ve siyasi imkanlar doğrultusunda sayıca artmış, mahiyet itibarıyla da gelişmiştir. Cemiyetlerin kurulmasını ruhsata bağlayan ilk resmi metin 1889 tarihlidir. II. Meşrutiyet döneminde ise 1909 yılında ilk *Cemiyetler Kanunu* çıkarılarak artık dernek kurmak için ruhsat almak değil, kurulduktan sonra bildirim şartı getirilmiştir. İhsanoğlu'na göre 1889'a kadar Osmanlı ilmi ve mesleki cemiyetlerinin kurulurken izin alma taleplerinden ziyade devlet tarafından tanınma ve çalışmalarının desteklenmesi, teminat ve şeref payesi elde etmek amacıyla devlete müracaat ettiklerini bir ölçüde söyleyebilmek mümkündür.⁹

Osmanlı'da 18. yüzyılın başlarında Lale Devri'nde (1718-1730) Arapça ve Farsça önemli eserleri Türkçeye çevirmek amacıyla Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Tercüme Heyeti veya Cemiyeti kurulmuştur. 10 yıl kadar çalışmalarını sürdüren cemiyet, Arapça ve Farsça önemli birkaç eseri Türkçeye çevirmenin dışında başarılı olamamıştır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın vefatı ile dağılıp faaliyetleri sona eren bu Heyet modernleşme çağının başlangıcında muhtemelen ilk başarısız cemiyetleşme örneği olma özelliğine sahiptir.¹⁰

19. yüzyılın başında *Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi* adıyla bilinen ve belirli bir ilmi ve entelektüel beraberlik içinde bulunan, Batı yeniliklerine açık, İslam ve Batı kültürü arasında bir sentez oluşturma düşüncesinde olan, yüksek rütbeli bir grup ilim adamının meydana getirdiği oluşum, bugünkü anlamda bir cemiyet teşkil etmese de, Osmanlı Devleti'nde cemiyetleşme alanında şahıslar tarafından atılan ilk adım sayılabilir.¹¹ Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi'nin aynı zamanda bizde bilim ve felsefe çalışmalarına yer veren ilk kuruluş olduğu söylenebilir.

İstanbul'da Beşiktaş semtinde devrin ileri gelen dört ilim adamı, Şanizâde Atallah Efendi, İsmail Ferruh Efendi, Melekpaşazâde Abdülkadir Bey ve Kethü-dazâde Mehmed Arif Efendi'nin kendi aralarında oluşturdukları entelektüel grup o dönemde oldukça etkili olmuştur. Grup üyeleri modernleşmeye açık tutumları doğrultusunda yaptıkları eğitim ve kültür faaliyetleriyle pozitif bilim anlayışının Osmanlılara girmesine katkıda bulunmuşlardır.

8 Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Türkiye'sinde Kültür ve Bilim Hayatında Tüzel Kişiliğin Gelişmesi ve Teşkilatlanmanın Başlaması", *Erdem*, 1996, c. 9, sy. 265-292, s. 267.

9 Ekmeleddin İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlimi ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", *Osmanlı İlimi ve Mesleki Cemiyetleri-1. Millî Türk Bilim Tarihi Sempozyumu*, 1987, s. 4-5.

10 A.g.m., s. 6-7.

11 A.g.m., s. 7.

Beşiktaşlı ulema grubunun İslam kültürünü çok iyi bilmelerinin yanı sıra o zamanlar medreselerde eğitimi ihmal edildiği ileri sürülen felsefe ve matematik gibi ilimlerin tahsilini yaptıkları, Batı diline aşina oldukları ya da Şanizâde Ataullah Efendi örneğinde görüleceği üzere Fransızca ve İtalyanca gibi dilleri çeviri yapacak düzeyde bildikleri, Avrupalılarla temas halinde olup, Batı kültürüne ve Batı'dan gelecek yeniliklere açık oldukları bilinmektedir.¹²

Bu grubun oluşumunda yeni kurulan mekteplerin ve mühendishanelerin büyük etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkinin izlerini Şanizâde gibi bir ansiklopedistin doğuşunda olduğu gibi, Kethüdazâde gibi bir ilim adamının matematik dersi veren ulemadan gördüğü derslerin yanında, Osmanlı matematiğinde klasikten moderne geçiş halkasını oluşturan Gelenbevî İsmail Efendi'den ders görmesi ve onun etkisiyle Hendesehaneye derse gitmesinde de görebilmek mümkündür.¹³

Yeni ilim ve düşüncelerden elde ettiklerinin İslamiyetle ve kendi kültürleriyle bağdaşması konusunda endişelerinin olmadığı anlaşılan bu ulema grubu, İslam-Batı arasında din dışı konularda uyuşmanın mümkün olduğunu, din konularında ise hoşgörüyü dayalı bir anlayışın sağlanabileceğini, fen, bilim ve insan yaşamını kolaylaştıran birtakım Batı tekniklerinin kabul edilebileceğini düşünerek, Batı'yı aynen kabul ya da reddeden iki karşıt yaklaşım dışında farklı bir düşünsel eğilimle ortaya çıkmışlardır.¹⁴

Şeklen ve hukuken bugünkü anlamda bir cemiyet oluşturmaya da aralarında ilmi ve entelektüel beraberlik bulunan, ortak özelliklere sahip, ortak hareket eden, ücretsiz ders verip bilim ve felsefeye yönelik çalışmalar yapan ve öğrenci yetiştiren Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi¹⁵ materyalizm, Voltercilik, dinsizlik gibi suçlarla damgalanarak dağıtılmış, cemiyet üyeleri sürgüne gönderilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır.¹⁶

Öte yandan 1837'de II. Mahmud tarafından kurulan yeni nizamnameleri hazırlamak ve devlet işlerinde müzakerelerde bulunmakla görevlendirilen *Meclis-i Vâlâ* 1845'te memlekette ilim ve maarifin düzene sokulması amacıyla oluşturulan *Meclis-i Muvakkat* devlet eliyle kurulan ve devletin maarif politikasına uygun olarak çalışmalarda bulunan resmi kurumlardır. Osmanlı Devleti'nde bugün anladığımız anlamda cemiyet adıyla tanımlanan ilk bilimsel örgüt ise *Encümen-i Dâniş*'tir. Cemiyet 1851 yılında padişah Abdülmecid'in de katıldığı bir törenle Divanyolu'ndaki Darülmaarif binasında sadrazam ve aynı zamanda encümen üyesi Mustafa Reşid Paşa'nın açılış konuşmasıyla açılmıştır.¹⁷

12 A.g.m., s. 60-62.

13 A.g.m., s.62-63.

14 A.g.m., s. 62, 73.

15 A.g.m., s. 67-69.

16 Arslan Kaynarcağ, *Bizde Felsefenin Kurumsallaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, Ankara: Meteksan A.Ş., 1994, s. 2; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: YKY, 2006, s. 269 n. 1.

17 İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmi ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", s. 199; Tacettin Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998, s. 249.

Birçok tarihçimize göre Osmanlı Devleti'nin ilk akademisi unvanına sahip olup Fransız Akademisi tarzında (*Académie Française*) kurulan *Encümen-i Dâniş*'in kuruluş amacı Meclis-i Muvakkat ve Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından hazırlanan raporlarla *Encümen-i Dâniş* Nizamnamesinde şu şekilde belirlenmiştir: Devamlı gelişmekte olan ilim ve fikir cereyanlarını takip etmek suretiyle ileride kurulacak üniversitede (Darülfünun) okutulmak üzere telif ve Arapça, Farsça ve Batı dillerinde yazılmış önemli eserleri tercüme etmek; fenler ve sanayiye dair yazılacak kitapların, herkesin anlayabileceği bir dille telif ve tercümelerini gerçekleştirmek. Halkın cehaletinin giderilmesi ve genel eğitimi için faydalı olacak eserleri yine onların anlayabilecekleri sade bir üslupla telif ve tercüme etmek; Türkçede çeşitli fenlere dair ihtiyaç duyulan eserlerin çoğalmasını sağlamak; Lisân-ı Türkî'nin ilerlemesine hizmet etmek.¹⁸

Encümen-i Dâniş'in üyeleri iki kısımdan oluşmuş, dahili (aslî) üyelerin sayısının 40 olup, bu sayının değiştirilemeyeceği, haricî (fahri, muhabir) üyelerin sayısının ise sınırsız olduğu belirtilmiştir. Dahili üyeleri arasında Arif Hikmet Bey, Rüşdi Molla Efendi, Hayrullah Efendi ve Cevdet Paşa gibi isimlerin, haricî üyeler arasında ise Bianchi, Hammer, Redhouse gibi ünlü isimlerin yer aldığı *Encümen-i Dâniş*'te dahili üyelerden her birinin bir bilim dalında söz sahibi olması yahut bir eser tercüme edebilecek kadar bir lisan bilmesi yeterli olmakla birlikte, Türkçe bir kitap yazacak kadar Türkçeye hakim olması, Arapça, Farsça veya diğer Avrupa dillerinden herhangi birinden Türkçeye bir eser tercüme edecek kadar bir yabancı dil bilmesi zaruri koşul olarak belirlenmiştir. Ancak Türkçesi iyi olmayanlar diğer özelliklere sahip ise üye olabileceklerdir. Haricî üyelerin ise Türkçe bilmeleri şart değildir. Genel maarife faydalı olabilecek çalışmalarını hangi dilde yazılmış olursa olsun *Encümen*'e sunmaları yeterli olacaktır.¹⁹

Encümen, sözü edilen bu özelliklere sahip üyelerden oluştuğu, üyelerin bir kısmı Arapça ve Farsça diğer bir kısmı da Batı dillerine hakim oldukları için *Encümen-i Dâniş*'in biri Arapça ve Farsçayı diğeri de Batı dillerini iyi bilen iki başkanı vardır ve her iki başkanın da Meclis-i Maarif-i Umumiye üyeleri arasından seçilmeleri zaruridir.

Encümen'in faaliyetlerine bakıldığında bu konuda A. Hamdi Tanpınar dışında ya isabetli bir şey söylenmemekte ya da birkaç eserden başka bir şey meydana getirilmediği görüşü hakim olmaktadır.²⁰

Kayaoğlu ise *Encümen*'in çalışmalarını şu şekilde sunmaktadır:²¹

- a) *Kavâid-i Osmâniye*: Fuad Efendi (Paşa) ile Cevdet Efendi'nin (Paşa) Osmanlı dilinde reform yapmak ve dildeki Türkçe unsurları geliştirmek için kaleme aldıkları bir çalışmadır.

18 Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, s. 63-64.

19 Tacettin Kayaoğlu, "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Tercüme Müesseseleri", *Türkler*, 2002, c. 15, sy. 248-261, s. 250.

20 Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, s. 77; H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1994, s. 54.

21 Kayaoğlu, "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Tercüme Müesseseleri", s. 250-251.

- b) *Târih-i Cevdet*: Cevdet Paşa tarafından kaleme alınmış, 1774-1826 yılları arasındaki olayları ihtiva eden bir eserdir.
- c) *Mukaddime*: İbn Haldun'un Arapça olarak yazdığı 7 ciltlik tarihin ilk cildir. Bu cildin 6. Fasılını Cevdet Paşa tercüme etmiştir.
- d) *Târih-i Umûmî*: Paris Darülfünununda tarih hocası olan Mösyö Souvani'e ait eserin Encümen-i Dâniş'in haricî üyelerinden Sahak Ebru tarafından tercüme edilmiş kısmıdır.
- e) *Târih-i Kudemâ-yı Yunan ve Makedonya*, Melek Ahmed Ağrıbozî'ye ait bir eserdir.
- f) *Avrupa Tarihi*: Louis-Philippe Comte de Ségur'a ait bu eseri Todoraki Efendi (Paşa) Fransızcadan tercüme etmiştir.
- g) *Beyânü'l-Esfâr*: Napolyon'un son savaşlarına dair bilgiler içeren eser, Encümen'in haricî üyelerinden Aleko tarafından tercüme edilmiştir.
- h) *İlm-i Tedbîr-i Menzîl*: Encümen üyelerinden Sahak'ın Fransız musanniflerinden Mösyö (J. B) Say'dan tercüme ettiği ekonomi politikte ilgili bir eserdir.
- ı) *Vücûd-ı Beşerin Sûret-i Terkîbi*: Fransız müelliflerinden Ségur'un telifi olan bu eser, Mösyö Sahak tarafından tercüme edilmiştir.
- i) *Avrupa'da Meşhur Ministroların Tercüme-i Hallerine Dair Risâle*; Bu eseri de Encümen'in haricî üyelerinden Sahak tercüme etmiştir.
- j) Mufassal *Târih-i Umûmî* Yazdırma Girişimi: Encümen, ilk çağlardan 1850'li yıllara kadarki olayları içine alacak Mufassal bir Tarih-i Umumî yazdırmak girişiminde bulunmuştur.
- k) *Târih-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye*: Oluşumundan o güne kadar Osmanlı Devleti'nin tarihinin anlatıldığı bu eser Encümen'in ikinci başkanı Hayrullah Efendi tarafından yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılarak kaleme alınmış 18 ciltlik bir eserdir.
- l) *İlm-i Tabâkât-ı Arz*: Encümen üyelerinden Mehmed Ali Fethi Efendi'nin Arapçadan tercüme ettiği bir jeoloji eseridir.
- m) *İmlâ Çalışmaları*: Encümen'in almış olduğu kararlardan biri de imlâ ile ilgilidir. 1271 (1854) tarihli devlet Salnâmesinde *Fâide* başlığıyla duyurulan bir habere göre harflerin üzerine bazı imlâ işaretleri konularak kelimelerin doğru okunması hedeflenmiştir.
- n) *Lügat Çalışmaları*: Encümen'in faaliyetleri çerçevesinde Arapça, Farsça ve yabancı dillerden lisanımıza yerleşen kelimeleri kendi dilimizde addederek kullanıma uygun olmayanların atılacağı bir lügat hazırlama arzusuyla bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak bu eserin kaleme alınıp alınmadığı bilinmemektedir.

Encümen-i Dâniş'in faaliyetleri tartışma konusu olsa da sözü edilen bu faaliyetler arasında en büyük katkısı şüphesiz kurumun programını belirlemek üzere görevlendirilen Cevdet Paşa'nın yazdığı Tarih olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yenileşme çabalarının Lale Devrinden yeniçeriliğin kaldırılışına kadar olan dönemini 12 cilt halinde yazan Cevdet Paşa'nın bu büyük yapıtının zamanın reformcularına verdiği mesaj, Osmanlı Devleti'nin yaşamasının yeniliklere karşı körcesine direnmeyle ya

da Batı'nın körü körüne taklidiyle sağlanamayacağı, geçmiş Batı'dan alınacak yeni bilimsel ve teknolojik güçlerle canlandırmak yoluna gidilmesi gerektiği idi.²²

Kendisinden çok şey beklenen Encümen-i Dâniş beklenen bilimsel başarıları gerçekleştirilmeden ve asıl hedeflerinden biri olan Türk Dili sözlüğünün derlenmesine geçmeden ortadan kalkmıştır. Kuruluşundan 11-12 yıl sonra devlet Salnamelerinde isminin yer almaması ve bir daha Encümen'den söz edilmemesi onun kendiliğinden ortadan kalktığını göstermektedir. Encümen'in beklenen başarıyı gösterememesinin sebepleri arasında Encümen toplantıları sırasında oluşan -Yüksek Öğretimde içine ilimleri ve fenleri alacak bir kurumun açılması-Darülfünun'un açılması düşüncesine rağmen kurumun açılmasında tahminleri aşan gecikmelerin olması, devrin önemli hususiyetlerinden olan sadaret ve kabine değişikliklerinin Encümen'i geri planda kalmaya itmesi, Âli Paşa ile Reşid Paşa ve diğer devlet yetkilileri arasındaki sürtüşmelerden dolayı Encümen'in layık olduğu ilgiyi bulamaması sayılabilir.²³

Encümen-i Dâniş'ten sonra önemli bir diğer cemiyet Petersburg sefiri Halil Bey'in başkanlığında ve Münif Efendi'nin önderliğinde *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye* adıyla 1861 yılında kurulur. Devlet tarafından oluşturulan kurumlardan farklı bir statüde kurulmuş olmakla birlikte hedefleri bakımından onlarla paralelde olduğu söylenebilecek olan bu cemiyet, Türk aydınlarının kendi aralarında Batı bilim ve kültürünü yaymak için kurdukları ilk özel cemiyetlerdendir.²⁴

Berkes'e göre Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Münif Efendi'nin şahsında odaklaşan etkinlikleriyle, Tanzimat'ın ilim yanını temsil eden Cevdet Paşa'nın karşısında onun fen yanını temsil etmiştir. Münif Efendi elçi katipliğiyle bulunduğu Berlin'de ve daha sonra Tercüme Odası'nda Almanca, İngilizce, Fransızca öğrenen, doğa bilimlerine ve Fransız materyalist felsefesine ilgi duyan önemli bir isimdir.²⁵ O, Osmanlıların koyu bir cehalet ve dünyadan habersizlik içinde olduklarını gördüğü için insanları aydınlatmak gerektiğini düşünmüş, bunun için de Fransa'daki Aydınlanma Hareketi gibi bir hareketin gerekliliğine inanmıştır.

Münif Efendi 1859 yılında Voltaire, Fontenelle ve Fenelon'dan tercüme ettiği bazı metinleri *Muhaverat-ı Hikemiye* (Felsefi Diyaloglar) adı altında yayınlarak Aydınlanma hareketini başlatmıştır. Tanzimat sonrası Türk fikir dünyasına Batı'dan yapılan ilk felsefe eser çevirisi olan bu yapıt dönemin aydınları arasında son derece etkili olmuştur. Fenelon'dan iki diyalog, Fontenelle'den bir diyalog ve Voltaire'den dokuz diyalogun bulunduğu bu çeviri eserde diyaloglar arasında en dikkate değer olanı, evrenin yaratılışı konusunda materyalist felsefi anlayışa sahip olan Lucretius ile onun karşıtı düşünceler ileri süren Poseidonios arasındaki felsefi nitelik taşıyan söyleşilerdir.²⁶

22 Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 235.

23 Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, s. 251; Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 260.

24 İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmî ve Meslekî Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", s. 8.

25 Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 236.

26 Mehmet Akgün, "Türkiye'de Klasik Materyalizmin Yansımaları", *Bilim ve Ütopya*, 2007, sy. 159, s. 4-11.

Münif Efendi, Voltaire, Fenelon ve Fontenelle gibi Aydınlanma dönemi Fransız düşünürlerinin eserlerine yönelik çalışmalarının yanı sıra *Telhîs-i Hikmet-i Hukuk* (1884) ve *Hikmet-i Hukûk* (1885) gibi eserleriyle hukuk felsefesinin ülkemizde tanınmasına katkıları olmuş bir isimdir.

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, kuruluşundan bir yıl sonra Tıbbiyenin ilk mezunlarından ve dönemin en ünlü bakanlarından olan Fuat Paşa'nın himayesi ve Münif Efendi'nin (Paşa) yönetimi altında, ilk bilim dergisi olan *Mecmua-i Fünûn*'u yayınlamaya başlamıştır.

Mecmua-i Fünûn'un ilk sayısında yayınlanan cemiyetin nizamnamesine göre cemiyetin üç ayrı statüde üyesi olacağı belirlenmiştir. Bunlar cemiyetin esasını oluşturan daimi üyeler, cemiyeti destekleyen ve sayıları sınırlı daimi olmayan üyeler ve cemiyete dışarıdan haberleşme yoluyla katılan muhabir üyelerdir. Üyelerin seçiminde din ve ırk farkı gözetilmemekte, üye sayısında sınırlama bulunmamaktadır. Ancak üye seçilebilmek için aranacak koşulların başında, üyelerin Arapça, Farsça ve Türkçenin yanı sıra Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Eski Yunancadan birini layıkıyla bilmesi gelmektedir. İstisnaî bir durum olarak daimi üyeler arasından seçilen ve idare komisyonunda görevli olan Türkçe yazışma kâtibi Batı dillerini bilme bile seçilebilecektir.²⁷ Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye üyeleri genel olarak önemli devlet kademelerinde görev almış ve sonraları yüksek devlet memurluklarına getirilmiş, Batı dillerinden en az birini iyi derecede bilen ve genellikle Tercüme Odası'na mensup olan şahıslardır.

Cemiyetin kurucu üyeleri arasında ulema sınıfına mensup herhangi bir ismin mevcut olmadığı görülmektedir. Encümen-i Dâniş'te de üye sayısının oldukça çok olmasına rağmen ulema kanadından sadece 16 kişinin bulunduğu bilinmektedir. İhsanoğlu'na göre bu durum Tanzimat'tan önce başlayan Modernleşme hareketi içinde yetişen yeni tip münevver şahsiyetlerin eski ulema sınıfının toplum ve devlet içindeki yerini hızlı bir şekilde almaya başladığının göstergesidir.²⁸

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin en önemli başarılarından biri hiç şüphesiz *Mecmua-i Fünûn*'dur. Bilim, kültür ve eğitim alanındaki gelişmeleri aktarmakla 19. yüzyıl Türkiye'sinde *Grande Encyclopedie*'nin 18. yüzyıl Fransa'sında oynadığı role benzer bir rol oynayan mecmua, 1862 Haziranından itibaren çıkmaya başlamış, üç yıl sonra Ocak 1865'te 33. sayı ile çalışmalarına maddi sıkıntılar sebebiyle ara vermiş, Mayıs 1866'da tekrar yayınlanmaya başlayarak Haziran 1867'de 47. sayı ile yayın hayatına son* vermiştir.²⁹ Mecmuanın faaliyetleri esnasında iktisat, felsefe, hukuk, tarih, coğrafyadan fen bilimlerine kadar pek çok konuda çağdaş Batı düşüncesini

27 İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlimi ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", s. 205.

28 A.g.m., s. 208-209.

* Münif Efendi, 1882'de *Mecmua-i Fünûn*'u yeniden yayınlamaya kalktıysa da dergi daha ilk sayısında kapatılmıştır. Zira burada yayınlanan "Bir Yıldız Böceği" fıkrası, Yıldız Sarayında oturmakta olan Abdülhamit'i kuşkulandırmıştır.

29 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara: TTK Basımevi, 1984, s. 432; İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlimi ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", s. 212.

yansıtma amacı güden yazılar yayınlanmıştır. Din ve günlük siyaset konularını uğraşı alanı dışında tutan derginin en çok üzerinde durduğu konu Batı medeniyetinin teknik alandaki üstünlüğünü tanıtmak amacıyla yapılan popüler yayınlar olmuştur.³⁰ *Mecmua-i Fünûn*'da Münif Efendi ve onunla birlikte çalışan ansiklopedist bir zümrenin yayınlanan yazıları yoluyla Türk aydınları Batı'daki bilimsel, kültürel ve teknik gelişmelerden haberdar edilmiş, bu suretle Batı bilimine dayalı maarifin yayılmasına katkıda bulunularak bir tür halkı aydınlatma görevi üstlenilmiştir. Felsefe dili ilk kez *Mecmua-i Fünûn*'da tartışılmıştır.³¹ Zira aydınlanma, aydınlatma ve halkı bilgilendirme çabasının yaygınlaşabilmesi için öncelikle dilin de sade olması gerekmektedir. Münif Efendi bu alanda önemli adımlar atmıştır. O, *Ceride-i Havadis* gazetesinin başyazarı iken sade, kısa cümleli ve konuşur gibi bir üslup benimsemiştir. *Mecmua-i Fünûn*'da ise Arap alfabesinin Türk dili için yeterli olmadığı meselesini gündeme getirmiştir.³² Münif Efendi'nin önerisinden bir süre sonra Kafkasyalı Müslüman yazar Feth-Ali Ahundzade harflerin ıslahına ilişkin bir rapor hazırlayarak Sadaret'e sunmuş, Sadaret ise bu raporu incelenmek üzere cemiyete göndermiştir. Ahundzade, Rus kültürel etkisinden payını alan biri olarak Arap alfabesinin terk edilmesi ve yerine Latin alfabesinin getirilmesini önermiştir. Bu öneriler her ne kadar reddedilmiş olsa da dil tartışmalarının cemiyette başladığının ve bu tartışmaların *Mecmua-i Fünûn*'da devam ettiğinin göstergesidir.³³

Mecmua-i Fünûn'da yayınlanan dikkate değer yazılardan biri Münif Efendi'ye aittir. O, "Mukâyese-i İlm ve Cehl" başlıklı yazısında bilgi ve bilgisizliği karşılaştırmak suretiyle fen bilimleri ile ilgilenmenin zaruretinden bahsetmiştir. O, "Mahiyet ve Aksam-ı Ulûm" başlıklı yazısında ise ilimleri aklı ve nakli olmak üzere ikiye ayırmıştır. İlmî, bilmek anlamına gelip bir kaide dahilinde tecrübe yoluyla elde edilen netice olarak tanımlayan Münif Efendi, ilimleri, kullandıkları yöntem itibarıyla da ayırarak ihtisaslaşmaya işaret etmiştir.³⁴ Hayrullah Efendi ise "İnsanın Meydana Çıkışı ve Yayılışı" başlıklı yazısında bilimsel açıklamalarda bulunmuştur. Yazı, insanın Adem'le başlayan dinî tarihinin dışında, onunla çelişmeksizin konuya bilimsel açıdan yaklaşmıştır. Kadri Bey ise bir yazısında *Cüz-i Ferd* konusunu işlemiştir. Derginin önemli yazılarından bir diğeri de, Sait Efendi'nin Hegel'de ve sonradan pragmatizmde farklı biçimlerde ele alınan temel bir felsefî problemin henüz pek zayıf ve felsefileşmemiş bir biçimi gibi görünen teorikle pratiğin birliği hakkındaki yazısıdır.³⁵

30 Sina Akşin, "Düşünce ve Bilim Tarihi (1839-1908)", *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti (1600-1908)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005, s. 321-343, 347; Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 236.

31 Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984, s. 13-54.

32 Akşin, "Düşünce ve Bilim Tarihi (1839-1908)", s. 347; Abdullah Uçman, "Münif Paşa", *Yaşamaları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: YKY, 2008, s. 330.

33 Emine Gümüşsoy, "Tanzimattan Sonra Halk Eğitim İçin Kurulan İki Cemiyet: Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, Aralık 2007, c. 8, sy. 2, s. 173-192.

34 A.g.m., s. 179.

35 H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 69; Mehmet Akgün, "1839-1920 Yılları Arasında Türk Fikir Dünyasında Temsil Edilen İki Felsefî Akım: Rasyonalizm ve Materyalizm", *Osmanlı*, 1999, c. 7, s. 399-409.

Ancak dergide önemli yazılar yayınlanmakla beraber, yayınlanan makalelerin konuları genel olarak değerlendirildiğinde yapılan tercüme ve adaptasyonlarda Türk kültürü ve sosyal çevrenin ihtiyaçlarının gözlemlendiği ve belirli bir programa bağlı olunmadığı görülmektedir. Örneğin Eski Yunan materyalist filozoflarının düşünceleri on iki yazıda açıklanırken, İslamiyetle ilgili yalnızca iki ayrı yazı bulunması dikkat çekicidir.³⁶

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin *Mecmua-i Fünûn*'un yanı sıra bir diğer önemli etkinliği bir Darülfünun kurulması düşüncesi ve bu düşüncenin ilk girişimi olan halka açık konferanslar verilmesi şeklinde başlayan Darülfünun dersleridir (1863). Darülfünun konferanslarının kurulmasında Münif Efendi'nin önemli bir rolü olmuş ve bu derslerin bazıları *Mecmua-i Fünûn*'da yayınlanmıştır.

Mecmua-i Fünûn'un yazdığına göre hayli ilgi gören bu konferansların konuları yeni fenler üzerine bilgiler vermek esasına dayanıyordu.³⁷ Bu konferanslardan ilkinde doğa bilimlerini Avrupa'da tahsil eden ve bazı yüksekokullarda öğretmenlik yaparak yeterliliğini kanıtlayan Derviş Paşa, üç yüz kadar öğrenci önünde fizik dersi vermiş ve elektrik deneyleri yapmıştır.³⁸

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin diğer faaliyetlerine bakılacak olursa; Haftada iki-üç kez belirli saatlerde Fransızca, İngilizce, Rum lisanlarında ve hukuk, ekonomi politika konularında öğrencilere ücretsiz ders verildiği, cemiyet merkezinde genel araştırmasına açık bir kütüphane ile okuma salonunun açıldığı, salonda 30'dan fazla Avrupa gazete ve dergisinin incelemeye sunulduğu görülür. Böylece 1000 ciltlik fen'ne dair yabancı dilde yazılmış kitapların yer aldığı kütüphanesi ile Cemiyet, kültür ve eğitim alanında önemli bir rol üstlenmiştir.³⁹

Ancak İhsanoğlu'na göre bu etkinlikler küçümsenemese de cemiyetin çalışmalarını Avrupai bir akademi gibi göstermek doğru olmaz. Zira cemiyetin ilmi araştırmayı hedeflememesi kurumun Avrupa'daki akademiler gibi bilim üretmesine mani olmuş cemiyetin etkinlikleri Avrupa bilimini tanıtmaya düzeyinde kalmıştır.⁴⁰

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye 1865'te maddi sıkıntılar yüzünden çalışmalarına ara vermiş, kısa bir süre sonra devlet tarafından yapılan mali destekle çalışmalarına yeniden başlamış, Haziran 1867'de ise faaliyetlerini tamamiyle durdurmuş ve üyeleri dağılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilim ve fenleri geliştirmek, yaymak ve hizmete muhtaç bazı mekteplere yardım etmek amacıyla kurulan bir diğer kurum *Cemiyet-i İlmiye*'dir. Kuruluşu ve kurucularına dair net bilgilerin tespit edilemediği cemiyet *Mecmua-i Ulûm* adlı bir dergi yayınlamıştır. Kasım 1879 ile Şubat 1880 tarihleri arasında faali-

36 İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmî ve Meslekî Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", s. 218.

37 Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 236.

38 H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 69.

39 Akşin, "Düşünce ve Bilim Tarihi (1839-1908)", s. 347; İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmî ve Meslekî Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", s. 213-214.

40 İhsanoğlu, a.g.m., s. 219.

yet gösteren dergi, cemiyetin de bu yıllar arasında İstanbul'da faaliyet gösterdiğinin göstergesi durumundadır.⁴¹

Cemiyetin daimi, fahri, muavin ve müşavir olmak üzere dört çeşit üye grubundan temelini oluşturanlar daimi üyelerdir. Bu dört çeşit üye grubunun değişik kombinasyonlarından farklı kurul ve idare organları oluşmuştur.⁴²

Cemiyetin yayın organı olan *Mecmua-i Ulûm* ilmî, edebî ve toplumsal bir dergidir. Derginin şekil itibarıyla Avrupa'nın ilim ve fen gazetelerinin genelinde görüldüğü üzere yarısı fen, ilim, sanat, sanayi ve yeni icatlara diğer yarısı ise edebiyata ve felsefeye ait olmak üzere çıkarılması planlanmıştır. Cemiyet mecmuada bir yandan ilim ve fennin çeşitlerine göre tanımını ve ayırımını yapıp, eski ve yeni ile Müslümanlar ve Türkler nezdindeki durumlarını değerlendirmeyi düşünmektedir. Diğer yandan ise Osmanlı Devleti'ndeki mektep, medrese, kütüphane ve bunlar gibi vakıf müesseseleri, ilmî cemiyetler, maarif meclisleri, matbaa veya yazma kitapların durumu ile diğer İslam ülkelerinde ve Avrupa'daki durumlarının karşılaştırılması yapılacaktır. Ancak bu karşılaştırmalara rağmen Cemiyet-i İlmiye, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'ye göre daha ziyade Osmanlı yazarlarının düşünür ve ilim adamlarının telif ettikleri makaleleri yayınlamayı amaçlamaktadır.⁴³

Mecmua-i Ulûm'da Batı'daki bilimle ilgili gelişmeler haber şeklinde verildiği gibi bu gelişmeler geniş makaleler halinde de tanıtılmıştır. Dergide ayrıca imlâ, lügat ve dil konusu temel bir yer işgal etmiş, bu konuda geniş kapsamlı tartışmalar yapılmış, mükemmel bir lügate ihtiyaç duyulduğu, ancak yeni kurulmuş bir cemiyet olarak şimdilik bu konunun üstesinden gelinemeyeceği ifade edilerek bu konuya mecmuada dikkat çekilmeye çalışılmıştır.⁴⁴

Eğitimde geleneksel yöntemlere karşı bir tavrın sergilendiği *Mecmua-i Ulûm*'da gelişmiş Batılı komşularımız gibi mutluluk ve esenliğe ulaşarak yeryüzünde insanlığa yakışır bir onura sahip olmak için öncelikle alınacak önlemin okullarımızı ıslah etmek, öğretim yöntemlerimizi düzenlemek olduğu belirtilmiş, geleneksel öğretim yöntemlerini uygulayan öğretmenler elinde öğrencilerin doğal yeteneklerini kaybettiği vurgulanmıştır. Avrupa medeniyetine ulaşmanın tek yolunun maarif ıslahına bağlı olduğu düşünülerek eğitim ve öğretimimizin eksik ve yetersiz olduğuna dikkat çekilmiştir.

Fen konularının yanı sıra sosyal konulara da önem verilen dergide fizik, kimya, astronomi gibi temel bilimler ve sözü edilen bilimlerin tarihine yer verilmesinin yanı sıra Namık Kemal Bey'in "Aile, Görenek, Terakki ve Medeniyet" adlı sosyal içerikli yazılarına ilaveten "Şeref ve Fazilet-i İlm" gibi düşünce yazılarına ya da "Ahlâk-ı İslâmî" gibi İslam kültürünün temel öğelerini ele alan yazılara da yer verildiği görülmür.⁴⁵

41 A.g.m., s. 222, 232.

42 A.g.m., s. 223.

43 A.g.m., s. 235, 227.

44 A.g.m., s. 231-237.

45 A.g.m., s. 238.

Kurucuları tam olarak bilinmemekle beraber cemiyetin kuruluşuna önyak olduğu tahmin edilen kişiler arasında Hoca Tahsin Efendi de vardır. Hoca Tahsin, yeni açılacak Darülfünun'da riyaziye ve tabii ilimleri okutmak üzere yetişmesi için 1857 yılında Paris'e gönderilmiş, orada Türk öğrencileri disiplin altına almak üzere kurulan Mekteb-i Osmani'de hoca olmuş, matematik yanında fizik, kimya, mekanik, jeoloji, özellikle astronomi ve kozmografya ile ilgilenmiş yurtdışında bulunduğu yıllarda Avrupa'yı saran materyalist felsefe akımına ilgi duymuş bir isimdir.⁴⁶ Onun *Mecmua-i Ulûm*'de yayınlanan, "Ilme Dair Bir İki Söz", "Aklâmü'l-Akvâm", "Terakkî-i Ma'ârif", "Târih ve Taksim ve Semerât-ı Ulûm", "Ahlâk-ı İslâmiyye", "Tarih-i Terakkî" gibi çalışmalarının yanı sıra pek çok çalışması vardır.

I. Meşrutiyet devrinde kurulan Cemiyet-i İlmiyye, halkı aydınlatmak, yenilikleri tanıtmak, maarifi yaymak amacı güden ve bu doğrultuda yayınlar yapan bir kurum olarak düşünce tarihinde yerini almıştır. Hakkında yanıt bekleyen bazı soruların olduğu Cemiyet-i İlmiyye'nin faaliyetlerinin durmasının ve mecmuanın çıkmamasının nedenlerinden birinin Tahsin Efendi'nin vefat tarihi olan 1881'den önce hastalanması olduğu söylenebilir.⁴⁷

II. Meşrutiyet dönemi, cemiyetleşme hareketlerinde büyük bir atılımın olduğu, siyasi, kültürel, sosyal alanların yanı sıra değişik meslek grupları arasında da hızlı bir örgütlenmenin olduğu dönemdir. Bunda şüphesiz II. Meşrutiyet'in 1909 Cemiyetler Kanunu ile sağladığı hukuki imkanların da etkisi vardır.

Böyle bir atmosferde kurulan felsefe açısından önemli derneklerden biri de bir bakıma Türk Derneği'nin devamı niteliğini taşıyan Türk Bilgi Derneği'dir. Türk Derneği II. Meşrutiyet'in ilk yılında bir grup Osmanlı aydını tarafından Türk dili, edebiyatı ve tarihi üzerine incelemelerde bulunmak üzere kurulur. Derneğin yayın organı 1911-1912 yılları arasında yedi sayı yayınlanan *Türk Derneği Mecmuası*'dır. Türk Derneği'nde uzmanlık bölümleri oluşturulmaya çalışılsa da üyeler büyük ölçüde Türkiyyatla ilgilenme eğilimi göstermişlerdir.⁴⁸

Türk milliyetçiliğinin ilk örgütlenmesi sayılan dernek, Türk Yurdu ve Türk Ocağı cemiyetlerinin temelini oluşturması bakımından önemli bir role sahip olsa da, kısa ömürlü olmuştur. Türk Derneği'nin ardından kurulan Türk Yurdu Derneği ve Türk Ocağı popülist nitelikte derneklerdir. Türk Derneği ise araştırmaya yönelik bir kuruluştur. Dönemin siyasal gelişmelerinin araştırmaya yönelik bir kuruluşa yeterince ortam sağlayamaması Türk Derneği'nin kısa ömürlü olmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁹

Fakat 1913 yılı ortalarında Osmanlı aydını ülkede bilimsel araştırmaları özendirme amacıyla kapsamlı bir girişimde bulunma gereği duyarak harekete geçmiştir.

46 Salim Aydüz, "Tahsin Efendi (Hoca)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: YKY, 2008, s. 600-601.

47 İhsanoğlu, "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmi ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", s. 240.

48 Zafer Toprak, "Türk Bilgi Derneği (1914) ve Bilgi Mecmuası", *Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri- I. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu*, 1987, sy. 247-249, s. 247.

49 A.g.m., s. 247; İlhan Egemen Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, 1968, İstanbul: Toker Yayınları, s. 38, 40.

1913 yılının ikinci yarısında kurulan Türk Bilgi Derneği bu girişimin bir sonucu olup, bir bakıma Türk Derneği'nin devamıdır. Başka bir deyişle Türk Derneği, Türk Bilgi Derneği'nin Türkiyyat şubesi olarak faaliyetlerini sürdürecektir. Türk Bilgi Derneği popüler bilgi ötesinde araştırmaya ve bilgi birikimine de önem vermeyi arzulamıştır.⁵⁰

Bu amaçla dernek bilimsel yöntem ve uzmanlığa yönelecek bir ortam oluşturabilmek amacıyla ilk sayısı Kasım 1913 olmak üzere Haziran 1914'e değin 7 sayı çıkan *Bilgi Mecmuası*'nı yayınlamıştır. Celal Sahir'in müdürlüğünü yaptığı *Bilgi Mecmuası* akademik bir dergidir. Geniş bir yazar kadrosuna sahip olan mecmuada tarih, dil, edebiyat, felsefe, siyaset bilimi, sosyoloji, iktisat, eğitim, tıp, pedagoji ve matematik gibi geniş bir alanı içeren konulara yer verilmiştir. Dergi, kısa ömürlü olsa da, Osmanlı dergiciliğinde belli bir aşamayı göstermesi bakımından önemlidir.⁵¹

Türk Bilgi Derneği'nin ilmî reisi Emrullah Efendi'dir. Emrullah Efendi, Osmanlı eğitiminde reform yapılmasını öngören düşünce ve yaklaşımlarının yanı sıra çağdaş üniversite düşüncesini ilk geliştirenlerden biridir. Karışık bir ortamda kısa süren Maarif Nazırlığında eğitimdeki aksaklık ve yanlışlıkların giderilmesine çaba gösteren Emrullah Efendi, ilk, orta ve yüksek öğretimle ilgili yönetmelikleri yürürlüğe koymuş, Darülfünun'daki şube (fakülte) sayısını üçten beşe çıkartmış, vilayet idadilerini de sultanî düzeyine yükseltmiş bir şahsiyettir.⁵²

Çağdaşlaşma sürecindeki Osmanlı aydını için Batı'daki bilim akademilerine benzer bir akademinin kurulması şüphesiz kaçınılmazdı. Türk Bilgi Derneği Emrullah Efendi'nin ifadesiyle bu alanda bir başlangıçtı. O, ileride devlet bu konuyla ilgilendiğinde bu derneğin bu alanda bir tür nüve oluşturacağını düşünüyordu.

Hakkında bilgilerin sınırlı olduğu Türk Bilgi Derneği'nin ilk idare heyeti Reis Celal Sahir ve Kâtip Köprülüzade Mehmed Fuat olmak üzere, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Ağayef (Ağaoğlu), Selanikli Doktor Rifat, Mühendis Salim, Ziya Gökalp, Doktor Nazım ve Haşim beylerden oluşuyordu. Türk Bilgi Derneği'nin ilk genel kurulunda İdare Heyeti reisi Celal Sahir ülkede 'ilmî bir inkılap' doğurmanın önemi ve bilimlerde yöntem ile uzmanlığın gereğini vurgulamıştır. Bu düşünceyle hareket eden dernek, Türkiyyat, İslamiyyat, Hayatiyyat, Felsefe ve İçtimaiyyat, Riyaziyyat ve Maddiyyat ve Türkçülük şubesi olmak üzere altı birimden ve bu alanlarda söz sahibi bilim adamı, düşünür, yazar ve siyasi şahsiyetlerden oluşmuştur.⁵³

Felsefe ve İçtimaiyyat şubesinin reisliğini aynı zamanda derneğin İlmi reisi olan Emrullah Efendi üstlenmiştir. Bu birimde Haşim Bey kâtiptir. Üyeler ise Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Ağayef, İsmail Hakkı, Zühtü, Ziya Gökalp, Faik Sabri, Lütfi Fikri, Mehmet Cavit ve Vahit beylerdir. Bu şube öncelikle kendi uğraş alanına giren bilimleri belirleme gereği duyarak işe başlar. Ziya Gökalp bu amaçla "Felsefi ve İçtimai Bilgilerin Tasnifi" adımı taşıyan bir araştırma hazırlayarak, Aristo, Bergson, Durkheim ve Höffding'in görüşlerine yer veren dört alan belirlemiştir. Bunlar, (1) Mantık,

50 Toprak, "Türk Bilgi Derneği (1914) ve Bilgi Mecmuası", s. 247.

51 A.g.m., s. 248, 251.

52 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 308-309.

53 Toprak, "Türk Bilgi Derneği (1914) ve Bilgi Mecmuası", s. 248.

Mantukîyyat, (2) Mâba'dettabiyye (Metafizik), San'at, (3) İçtimaiyyat ve İçtimaiyyatın Ulum-ı Muavenesi, (4) Ruhîyyat, Felsefe, Terbiyye idi. Şubenin gündemindeki ikinci konu ise izlenecek yöntemdir. Ülkede bilim alanında Ortaçağ zihniyetinin halen hüküm sürmesine Skolastisizmin neden olduğu vurgulanarak, Osmanlı ülkesinde bilimin ilerlemesi adına yapılabilecek en önemli hizmetin bu yönetime karşı savaşmak olduğu düşünülmüştür. Bunun yanı sıra 1914-1915 ders yılından itibaren Darülfünun Konferans Salonunda deney ve gözleme dayanan pozitivist bir bilim anlayışının önemini vurgulayan seri konferanslar düzenlenmesine karar verilmiştir.⁵⁴ Türk Bilgi Derneği I. Dünya Savaşı nedeniyle yeterince gelişmeden etkinliğini yitirmiş olsa da, derneğin yayın organı olan *Bilgi Mecmuası* Osmanlı bilgi düzeyinde belli bir aşamayı göstermekle kalmamış, I. Dünya Savaşı'nın zor koşullarına rağmen Osmanlı dergiciliğinin yapacağı atılıma bir yön vermiştir. Böylelikle 1914-1918 döneminde önceki dönemlere oranla özellikle sosyal bilimler alanında daha nitelikli ve derinlikli yazılar yayınlanmaya başlamıştır.⁵⁵

Şimdiye değin adı geçen cemiyetler hiçbir siyasi yönü olmayan ilim, kültür, felsefe ve eğitim yönü olan cemiyetler iken daha çok siyasi yönü itibarıyla ön plana çıkıp aynı zamanda kültür, eğitim ve felsefe yönü de ağır basan, üyelerinin çalışmalarıyla felsefe alanına az ya da çok katkıda buldukları cemiyetler de söz konusudur. *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* ve *İttihat ve Terakki Cemiyeti* bunlar arasında sayılabilir.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin öncülüğünü yapan Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi isimler bazı siyasal klasiklerden etkilenmişlerdir. Rousseau'yu ve Montesquieu'yu doğrudan doğruya ya da ikincil kaynaklardan okumuşlardır.⁵⁶ Fikri kökenleri Montesquieu'nun hukuki, Rousseau'nun siyasi, Smith ve Ricardo'nun iktisadi görüşlerine dayanan Yeni Osmanlılar Cemiyeti pozitivist filozoflarla bağlantıya geçen İbrahim Şinasi ve Mithat Paşa'ya destek olması ve bazı üyelerinin pozitif düşüncüyü oluşturacak eserler tercüme etmesiyle pozitivistizmin tanınmasında ve ülkemize girişinde etkili olmuşlardır. Namık Kemal ve Ziya Paşa 1789 Fransız Devrimini hazırlayan Aydınlanma dönemi filozoflarından yaptıkları çevirilerle pozitivistizmin tanınmasına katkıda bulunmuşlardır. Ziya Paşa'nın Rousseau'nun *Emile*'ni ve *İttihatlar*'ını, Namık Kemal'in Rousseau'nun bazı makaleleriyle *Toplumsal Sözleşme*'sini, Condorcet'in *İnsan Zekasının İlerlemeleri*'ni ve Montesquieu'nun *Kanunların Ruhunu*'nu Türkçeye çevirdiği bilinmektedir.⁵⁷

Öte yandan başlangıçta Yeni Osmanlılar'ın bir devamı olarak ortaya çıkan ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak belirginleşen siyasi-kültürel hareket pozitivist düşüncenin Türkiye'ye girişinde önemli bir rol üstlenmiş, dernek poziti-

54 Toprak, "Türk Bilgi Derneği (1914) ve Bilgi Mecmuası", s. 249-251.

55 A.g.m., s. 251-252.

56 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 10.

57 Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, s. 202-204; Murtaza Korlaelçi, "Pozitivist Düşüncenin İthali", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi)*, 2003, c. 1, s. 214-222.

tivizmin etkisinde kalan Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit ve Rıza Tevfik gibi üyelerinin yetişmesinde de önemli rol oynamıştır.⁵⁸ Cemiyetin başkanı Ahmet Rıza'nın 1895'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak Fransızca ve Türkçe yayınlamaya başladığı *Mechveret Gazetesi* pozitivist düşüncenin tanıtımında etkili olmuştur.⁵⁹ Derneğin üyeleri felsefeye Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşması ve Modernleşmesi projesi çerçevesinde önem vermeleri sebebiyle geri kalmışlık nedeni olarak gördükleri Doğu mistisizmine karşı, Batı'nın ilerleme fikrine dayalı pozitivismi ve organik materyalist Darwinci düşüncesi ile çıkıp özgün bir düşünce sergilemekten uzak kalsalar da⁶⁰ pozitivismin tanıtımına katkıda bulunmuşlardır.

Ayrıca bu cemiyetlerin yanı sıra bazı kuruluşlar ve bazı yayın organları felsefi yayın faaliyetinde bulunarak bazı düşünce akımlarının ülkemizde tanınmasında ve ülkemize girmesinde etkin rol oynamışlardır. *Servet-i Fünun Mecmuası*, *Ulûm-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, *İctimaiyyât* ve *İctihad* mecmuaları da başta pozitivism ve materyalizm olmak üzere çeşitli düşünce akımlarının tanıtımında önemli rol üstlenmişlerdir.

Yeni Edebiyat ve Fikir Hareketi'nin yayın organı olarak çıkan *Servet-i Fünun Mecmuası*'nda (1891-1942) başta pozitivism olmak üzere materyalizm, realizm ve natüralizm gibi felsefi akımlara ait düşünceleri olan filozoflar hakkında bilgiler verilmiştir.⁶¹

Ulûm-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası Türkiye'de ilk defa felsefe denilebilecek bir hareket meydana getirmenin yanı sıra pozitivismin sözcülüğünü de yapmıştır. Derginin Önsözünde A. Comte'un *Physique Sociale* (Hikmet-i İctimaiyye) ve Le Play'nin *Science Sociale* (İlm-i Cemiyet) öğretilerinin son yıllarda ilerlemesine dikkat çekilerek günümüzde felsefe, tarih, hukuk, ahlak, eğitim, sanat hakkındaki insan bilgisinin tamamen değişerek büsbütün geniş bir düşünce ufkunun açıldığı, bu değişikliklerin bilime dayandığı ve dolayısıyla bilimi temele alan pozitivist felsefenin benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁶²

İctimaiyyat Mecmuası yayınladığı makaleler yoluyla pozitivismi sosyal bilimlerin bağlamında ele alırken⁶³ Abdullah Cevdet'in kurduğu Kütüphane-i İctihad'ın (1904) yayın organı olan *İctihad Mecmuası*'nda materyalist düşünürlerin fikirleri tanıtılmıştır. Ayrıca Baha Tevfik'in girişimleriyle kurulan Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi'nin yayın organları olan *Piyano* (1910), *XX. Asırda Zeka* (1912) ve *Felsefe Mecmuası* (1913) kanalıyla materyalist, pozitivist ve evolüsyonist içerikli yazılar yayımlanmış, materyalist fikirler sistemli bir biçimde savunulmuştur.⁶⁴

58 Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000, s. 133.

59 Korlaelçi, "Pozitivist Düşüncenin İthali", s. 215.

60 Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, s. 9-19.

61 Mehmet Akgün; Materyalizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara: Elis Yayınları, Ankara, 2005, s. 121-129

62 Arslan Kaynaradağ, "Türkiye'de Felsefenin Evrimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1984, c. 3, s. 763.

63 Korlaelçi, *Pozitivismin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, s. 224-226.

64 Akgün, *a.g.e.*, s. 143-155.

Meşrutiyet dönemi belli bir fikri zenginliği ve çeşitliliği -bu fikir hareketlerinin derinliği konusunda düşünürler arasında tartışmalar olmakla birlikte- beraberinde getirmiştir.

Öte yandan II. Meşrutiyet'e gelinceye kadar kesintiler sebebiyle Darülfünun programlarında kalıcı bir yeri olmayan felsefe dersleri bu dönemde Darülfünun'un köklü reformlarla yeniden örgütlenmesine paralel olarak kurumsallaşma sürecine girmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra 21 Eylül 1908'de Zeynep Hanım Konağına taşınan ve adı da Darülfünun-ı Osmanî olarak değiştirilen kurumun aynı yıl yapılan program değişikliğinde Edebiyat şubesinde okutulacak dersler arasına İlm-i Hikmet ve Tarih-i İlm-i Hikmet adlı bir ders konulmuş, aynı şekilde Ulum-ı Âliye-i Dinîye şubesi programında da İlm-i Hikmet dersi yer almıştır. 1908-1909 yılları için basında ilan edilen programda ise Edebiyat şubesinin her üç sınıfında İlm-i Hikmet derslerinin bulunduğu ve bu derslerin Maarif Nezâreti Daire-i İlmîye reisi Emrullah Efendi'nin üzerinde olduğu görülür.⁶⁵

II. Meşrutiyet döneminde asıl örgütlenme Emrullah Efendi'nin ikinci nazırlığı sırasında gerçekleşir. Bu yeni yapılanmada şube, fakülte adını alır ve 1912 yılında yürürlüğe giren İstanbul Darülfünun'u Talimatnamesinin ikinci maddesinde verilen Fünun ve Edebiyat Fakültesi'nin programının daha da geliştirildiği görülür.

Bu programda İlm-i Hikmet yerine ilk kez Felsefe adı kullanılırken, Tarih-i Hikmet yerine de Tarih-i Felsefe kullanılmıştır. Bu talimatnamenin 16. maddesi Edebiyat şubesindeki derslerin Felsefe, Tarih ve Coğrafya, Ulum-ı İçtimaiye, Edebiyat ve Lisan zümrelerine ayrılmasına ve daha sonra giderek belirginleşecek olan bölümlerin kurulmasına işaret etmesi açısından önemlidir. Bu maddeye göre Felsefe grubunda İlm-i Nefs, İlm-i Mantık ve Ahlak, Felsefe-i Evvel ve Tarih-i Felsefe, Terbiye dersleri bulunmakta, bu dersler o vakitler Ahmet Mithat Efendi, Filibeli Ahmet Hilmi, Emrullah Efendi, İzmirli İsmail Hakkı ve Mehmet Ali Aynî tarafından okutulmaktadır.⁶⁶

Bu suretle Meşrutiyet döneminde Darülfünun'un köklü reformlarla yeniden örgütlenmesine paralel olarak felsefe kurumsallaşma sürecine girerken, felsefe çalışmaları da üniversite dışında da özellikle dergi ve yayınlarda ciddi bir canlılık göstermiş, Cumhuriyet'ten sonra ise önemli bir ivme kazanarak yeni bir aydın tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hemen hepsi çağdaşlaşmadan yana olan bu aydınlar, içine girdiğimiz yeni tarihsel sürecin ardındaki felsefeyi öğrenme ve öğretme hevesinde olmuşlardır. Bu dönemde liselerin ve üniversitenin bu yönde yetersiz kalması, felsefe ile ilgili araştırmalar yapma, felsefi tartışma platformları oluşturma ihtiyacını doğurmuştur.

II. Cumhuriyet Döneminde Cemiyetleşme

a- Felsefe Cemiyeti Kurma Yolunda İlk Girişim

Cumhuriyet döneminde ilk felsefe cemiyeti kurma girişimi, felsefe ve sosyoloji sorunlarının, eğitim ve politika dışında özgürce tartışılmasını sağlamak düşünce-

65 Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, s. 201.

66 A.g.e., s. 201.

sinden kaynaklanmıştır. Dönemin düşünürlerinden Hilmi Ziya (Ülken) 1923-1925 yılları arasında, *Anadolu* ve *Mihrap* dergilerindeki yazılarıyla sosyolojizm alanında son çabalarını gösterdiğini ve ondan sonra da kendisini tamamen felsefeye verdiğini söyler.⁶⁷

Dönemin aydınlarının önemli bir örneği olan Ülken'in arayış içinde olduğu bir dönemde felsefe öğretmeni Servet Berkin'den gelen İçtimaiyat Mecmuası adıyla bir sosyoloji dergisi çıkarma önerisini olumlu karşıladığı ancak amacı “öğretmek ve telkin etmekten ziyade, münakaşa yapmak ve meseleler ortaya atmak olan böyle bir mecmuanın ancak Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası olabileceğini”⁶⁸ söyleyerek kabul ettiği görülür.

Bu önerinin Almanya'dan yeni gelen ve üniversitede Felsefe Bölümü'nde yeni göreve başlayan Orhan Sadettin ve başka felsefecilerin de dikkatini çekmesiyle dergi Hilmi Ziya'nın istediği gibi *Felsefe ve İçtimaiyat* adıyla 1927 yılında yayınlanmaya başlar.

Mecmuanın idare heyetinin İstiklal Lisesi Müdürlüğünde yaptığı hararetili toplantılarda pek çok temel konuda anlaşmazlık yaşansa da heyet tüm uyuşmazlıklara rağmen bir noktada uzlaşır: ‘Tedris ve siyaset planının üstünde bir felsefe problemi koymak ihtiyacı.’ Bu ihtiyaç heyeti aralarında yaşanan uzlaşmazlıklara rağmen birbirlerine yaklaştırır ve bir felsefe cemiyeti kurmaya yönlendirir. Böylece ilk felsefe cemiyeti 1928 yılı başında İstiklal Lisesi'nin yeni taşındığı Şehzadebaşı'ndaki binasında kurulur. *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası* ise cemiyetin yayın organı haline gelir. Cemiyetin kurucuları felsefe öğretmeni Servet (Berkin), felsefe öğretmeni Hatemi Senih (Sarp), dil tarihi doçenti Ragıp Hulusi (Özdem), felsefe öğretmeni Hilmi Ziya (Ülken) ve felsefe doçenti Orhan Sadettin'dir.⁶⁹

Amaç, birkaç gencin sohbet etmesi değil, mümkün olduğunca Türkiye'nin tüm felsefecilerini bir araya getirmek ve çeşitli problemler üzerine düşünmek olduğu için Darülfünun'un bütün felsefe öğretim üyeleri ile liselerdeki tüm felsefe öğretmenleri cemiyetin doğal üyesi sayılır.⁷⁰ Cemiyetin tüzüğünün birinci maddesi şöyledir: “Felsefi ve içtimai bilgilerle meşgul olanlar arasında manevî bir tesanüt ve daimi bir alaka tevhit etmek, bu bilgi şubelerinde memleket için müfit tetkikât, tutebbuat ve neşriyat yapılmasına, bunların tedvin ve tamimine hizmet etmek ve merkezi İstanbul'da *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası* İdarehânesi olmak üzere sırf ilmî bir cemiyet tesis edilmiştir.”⁷¹

Cemiyetin başkanlığına ise Servet Berkin getirilir. Zira Ülken'in ifadesiyle mecmuanın idaresi, cemiyetin toplanması, cemiyette ileri sürülen felsefi tebliğlerin etra-

67 Arslan Kaynardağ, “Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri ve Felsefenin Kurumlaşması”, *Türkiye 1. Felsefe, Mantık, Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 1991, s. 176-177.

68 H. Ziya Ülken, “Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye'de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi”, *Sosyoloji Dergisi*, 1943, sy. 2, s. 358-416.

69 A.g.m., s. 361; Kaynardağ, *Bizde Felsefenin Kurumsallaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, s. 5.

70 H. Ziya Ülken, a.g.m., s. 361.

71 Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, s. 238.

finda münakaşaların idaresi ile birinci derecede meşgul olan ateşli zekası ve yaşının ötekilere nazaran büyüklüğü ile daima genç felsefecilerin liderleri mevkisinde Servet bulunur.⁷²

İlk Felsefe Cemiyeti'nin etkinliklerine bakıldığında ilk toplantının Şubat 1928'de yapıldığı, ilk bildiriye Mehmed Ali Aynî'nin sunduğu görülür. O, Türkiye adına katıldığı Amerika Felsefe Kongresi'ne sunduğu *Bursalı İsmail Hakkı* adlı İsmail Hakkı'nın yaşamı ve eserleri üzerine yapılan bir tahlil olan tebliğini sunar. İkinci tebliğ, Mustafa Şekip'in *Sami Dinlerin Aslı Birliği veya Dinî Idealizm* adlı bildirisidir. Mustafa Şekip burada Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın Sami deha ürünü olan üç beşeri din olmak bakımından asli birliği düşüncesinde ısrar eder ve insanıyetçi bir din düşüncesine ulaşmak ister. Bu tez eski nesil tarafından toleranslı bir eleştiriyile karşılanır.⁷³ Üçüncü tebliğ Mehmet İzzet'in *İçtimaiyat Dersleri* kitabındaki *Gaye ve Kıymetler* konusundadır. İlk kez tamamıyla felsefi bir konuya değinildiği için bu konu çok ilgi uyandırır ve ciddi tartışmalara sebep olur. M. Servet'in sunduğu dördüncü tebliğ *İçtimai Finalizm* konusunda olup, mekanik sosyoloji taraftarlarının hücumlarına uğrar.⁷⁴ İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) ise *Dinde Reform* konusunda bir tebliğ sunar. Bu tebliğ İslamiyetin iman ve ruhuna bütün sosyal tabakaların bağlanışını sağlayacak surette biçimsel bir konuya değindiği için itirazlarla karşılanmaz.⁷⁵

Bu ilk bildiriler daha çok toplumsal konular üzerine odaklanmıştır. Bunda şüphesiz felsefeye, sosyoloji kadar aşına olunmamasının yanı sıra derneğin tüzüğünde belirtilen felsefenin yanında sosyolojiye de yer vermek arzusunun etkili olduğu söylenebilir.

Toplantıları oldukça kalabalık bir dinleyici tarafından izlense de cemiyet, gördüğü bu ilgiye rağmen beklendiği kadar toplantı yapamaz. Hilmi Ziya'nın askere gitmesi Servet Berkin'in Darülfünun Müderris Vekilliğine atanması cemiyetin çalışmalarını aksatır. M. Servet ile Orhan Sadettin arasında çıkan fikir uzlaşmazlıklarının da iyice alevlenmesiyle cemiyet toplanamamak yüzünden kendiliğinden dağılır. Aynı yıllarda yeni harflerin ortaya çıkması sebebiyle satışı iyice düşen *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası* da kapanır.

Cemiyet Ankara'da şube açma girişiminde bulunup toplantılar yapmasına ve Maarif Vekaleti başlıklı resmi bir kağıda çağrı yazıp, üst düzey bürokratlar, kültür, eğitim ve bilim adamlarından oluşan 28 kişiye göndermesine rağmen- Cemiyet dağıldığı için- Ankara girişimi sonuçsuz kalır.⁷⁶

b- Cemiyetin İkinci Kez Kurulması

Ülkemizde ikinci Felsefe Cemiyeti kuruluş çalışmaları yine Hilmi Ziya'nın girişimleriyle mümkün olmuştur. Hilmi Ziya, askerlik dönüşü *Aşk Ahlakı* adlı kitabını yayınlamasının ardından bu kitapta tasarladığı yeni cemiyetin kurulma yollarını

72 H. Ziya Ülken, "Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye'de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi", s. 362.

73 H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 439.

74 H. Ziya Ülken, "Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye'de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi", s. 364.

75 H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 439.

76 Kaynaradağ, *Bizde Felsefenin Kurumsallaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, s. 7.

araştırmaya başlar. Ders verdiği Galatasaray Lisesi'nin dergisi çevresindeki gençliğin bu girişim için yeterli olmadığını düşünen ve daha geniş çevreleri felsefeyle buluşturarak bir cemiyet çatısı altında toplamak isteyen Hilmi Ziya, 1931 yılı başlarında Mustafa Şekip, Kerim Erim ve Şevket Aziz'le görüşmeler yaparak cemiyeti yeniden kurmayı önerir. Bu suretle Türk Felsefe Cemiyeti Mustafa Şekip'in başkanlığında ikinci kez kurulur ve toplantılarını İstanbul Muallimler Birliği'nde yapar. Daha önce Muallimler Birliği'ndeki (Sultanahmet Taş Mektep) toplantılarla bu cemiyete hazırlık oluşturan tartışmalı konferanslar cemiyetin kurulması ile daha düzenli hale gelir.⁷⁷ Cemiyetin bir yayın organı olmaması sebebiyle Hilmi Ziya, masrafı kendisine ait olmak üzere *Felsefe Yıllığı*'ni (1931) çıkartarak bunun cemiyetin yayın organı olduğunu duyurur.

Cemiyetin faaliyetlerine bakıldığında ilk tartışma konusu olarak 'Türkiye'de Felsefe Cemiyeti gibi dernekler niçin kurulamıyor? Kurulsalar bile niçin sürekli olamıyor?' konusunun seçildiği görülür. Bu konu Hilmi Ziya'nın *Aşk Ahlakı* adlı eserinin temel problemi olması sebebiyle öncelikle o söz alır ve cevap olarak, (a) toplumumuzun gelişmemiş olması, (b) bu tür cemiyetlere yönelik bilgi eksikliğimiz, (c) Avrupa'daki gibi entelektüel yaşama alışkın olmayışımız, (d) ahlakî eksikliğimiz, (e) geçimsiz oluşumuz, (f) parasızlığımız gibi seçenekleri sıralar. Ancak Hilmi Ziya'ya göre bu seçeneklerin her biri bir ölçüde haklı olsa da temel neden değildir. Çünkü insanla toplum arasındaki ilişkiyi açıklamakta yetersizlerdir. Asıl sorun bireyle toplum arasındaki bağı kurmaktır. Bu bağı ise Aşk Ahlakı kuracaktır. Bu suretle başlayan tartışmalar sosyolog Mehmet Ali (Şevki), tarihçi Fuat (Köprülü), psikolog ve felsefeci Mustafa Şekip (Tunç), hukukçu Sıddık Sami (Onar), tarihçi Hamit'in (Ongunsu) katılımlarıyla devam ederek bir toplum ve birey felsefesi olarak önerilen aşk ahlakının ne ölçüde uygulanabilir olduğu, muhtevasının ne olduğu, aşk ahlakını gençliğe benimsetebilmek için bedensel aktivite ve fizyolojik terbiyeye nasıl bir yön verilmesi gerektiği gibi konular üzerinde odaklaşarak devam etmiş, tartışma bir oturumda bitmeyerek sonraki oturuma taşınmıştır. Özgür bir ortamda gerçekleşen tartışmanın ikinci oturumuna öncekilerin yanı sıra coğrafyacı Hamit Sadi (Selen), tarihçi Mükrimin Halil (Yınanç), pedagog Sadrettin Celal (Antel) ve sosyolog Servet (Berkin) gibi şahıslar da katılmıştır.⁷⁸

Bir diğer tartışma konusu 'Eğitim ve Eğitimin Bağımsızlığı'dır. Hilmi Ziya bizde eksik olmakla beraber sırf intellektualist bir eğitim verildiğine, oysaki insanın zihin, kalp ve koldan oluşan bir bütün olduğuna dikkat çekerek onu tek yönlü yetiştirmenin eksik bir eğitim biçimi olacağını belirterek, eğitim ve eğitimin bağımsızlığı konusunda tartışmanın zaruretini vurgulamış, dolayısıyla bu konu da tartışılmıştır.⁷⁹

Ayrıca cemiyette Mustafa Şekip, Mehmet Emin, Mehmet Ali Şevki de tebliğ sunmuşlardır. Ancak Muallimler Birliği'ndeki toplantılar zamanla önceki düzenini kaybetmeye başlamış, ardından Muallimler Birliği'nin lağv edilmesi (1932) sebebiyle yapılamaz hale gelmiştir.

77 H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 441.

78 H. Ziya Ülken, "Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye'de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi", s. 365-368

79 A.g.m., s. 386.

c- Cemiyeti Canlandırma Girişimleri

Aynı yıl (1932) Felsefe Cemiyeti'ni canlandırabilme amacıyla yeni bir girişim başlamıştır. Bu girişimin öncüleri Prof. Mustafa Şekip (Tunç), Faik (Türkmen), Kerim (Erim), Şevket Aziz (Kansu) ve Hilmi Ziya'dır (Ülken).

Birinci Felsefe Cemiyeti'nin dağılmasında etkili olan kişisel ihtilaflar ve bireysel hırsların önüne geçebilmek arzusuyla kurucular bu kez "Cemiyetin kuruluşunda hiçbir tahdit koymamak, bütün felsefe meraklılarını cemiyetle alakalandırmak, hasılı Felsefe Cemiyeti'ni yalnız felsefeyle doğrudan doğruya meşgul olanların ihtisas cemiyeti olmaktan çıkararak birçok meslekler arasında müşterek bir düşünce ve münakaşa meydanı haline getirmek"⁸⁰ amacını esas olarak kabul etmişlerdir.

Yeni Felsefe Cemiyeti ilk toplantısını Mart 1932'de yapmıştır. Derneğin başkanlığına Prof. Mustafa Şekip, genel sekreterliğe Faik Türkmen seçilmiştir. Hemen bir dergi yayınlanması düşünüldüyse de yeterli para sağlanmadığı için yönetim kuruluna seçilen Hilmi Ziya'nın kişisel girişimleriyle yayınladığı *Felsefe Yıllığı* yayın organı görevini üstlenmiştir. Cemiyetin ilk toplantısındaki konuşmalar ve alınan kararlar yılda yayımlanmıştır.

Mustafa Şekip Bey, açılış konuşmasında Felsefe Cemiyeti'nin daima fikri gelişime katkıda bulunduğunu ve eleştiri imkanı sağladığını belirterek böyle bir girişimin zaruretinden bahsetmiş ve bu cemiyette ne yapılacağı sorusunu sorarak şu yanıtı vermiştir:

Kişiliğimizin çeşitli yönleri vardır. Kişiliğimizi yalnız uzmanlık alanlarımıza hapsetsek bu duruma kısa bir süre dayanabiliriz. Ufkunu uzmanlığın daralttığı bugünkü insan, kişiliğinin bütünlüğünü ancak felsefe kültürü ile sağlayabilir. Bu nedenle Felsefe Cemiyeti'nde yapılacak ilk iş felsefi kültüre önem vermek olacaktır. Bilim dalları komşu kapıları gibidir ve birbirlerine gereksinimleri vardır. Felsefe Cemiyeti bu kapıları açık tutarak buluşma ve konuşma kolaylığı sağlayacaktır (...) Bu tür cemiyetler sürekli olabilirse bilim hayatımız ve bilim sevgimiz bugüne oranla çok daha iyi bir içtenlik ve bilinç kazanacak, yapılan yayınlarda uyum ve birlik görülecektir (...) Felsefe Cemiyetine el birliğiyle sarılmamız, buradaki çalışmalarını alışkanlık haline getirmemiz gerekiyor (...) Karamsar değilim ve olmayacağım. Önceki cemiyetlerin dağılmasını felaket saymıyorum. Önemli olan ders almak ve çalışmalarımızı ona göre artırmaktır.⁸¹

Mustafa Şekip sözlerini tamamlarken, cemiyetin Türkiye düşünce hayatına ilk kez belirli bir yön ve disiplin veren merhum Ziya Bey'e nispetle Ziya Gökalp Cemiyeti olmasını önermiş, Hilmi Ziya bu öneriyi desteklerken diğer bazı üyeler öteki ülkelerde olduğu gibi dünyaca ünlü bir felsefecinin adının verilmesini istemiş, Mevlana ve Sokrat adlarının uygun olabileceği ifade edilse de, karışıklıklara sebebiyet vermemek üzere Yeni Felsefe Cemiyeti adını taşıması önerilmiştir. Ancak Şevket Aziz Bey'in yalnızca Felsefe Cemiyeti ismini önermesiyle bu isim çoğunluğun oylarıyla kabul edilmiştir.⁸²

80 A.g.m., s. 386.

81 Kaynardağ, *Bizde Felsefenin Kurumsallaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, s. 10.

82 A.g.e., s. 10; H. Ziya Ülken, "Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye'de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi", s. 387.

Cemiyet bundan sonra on kadar toplantı yapmış, bunların ikincisinde Hukuk Fakültesi'nden Prof. Münir Serim *Makine ve İctimai Neticeleri* konusunda bir tebliğ sunmuş. Üçüncü toplantıda felsefe yıllığının tesisi, aylık bir felsefe mecmuası ya da cemiyet tebliğlerini yayınlamak amacıyla bir bülten oluşturulması, felsefe terimleri gibi konular gündeme alınmıştır. Bir diğer toplantıda Mehmet Emin Bey, Ahlak ve Sosyoloji dersleri arasındaki çatışmadan bir buhran doğmakta olduğundan söz edip bu konuyu incelemeyi önermişse de konu kesin sonuçlara ulaşmayan tartışmalara neden olmuştur.⁸³ Peyami Safa'nın, Mehmet Ali Şevki'nin ve Şevket Aziz Kansu'nun da birer bildiri sunduğu bu toplantılar Darülfünun Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin azlığı ve felsefe öğretmenlerinden bir kısmının sağlık sebepleri yüzünden düzenli olarak yapılamamıştır.

d- Üniversite Reformu Yılları (1933)

1933 yılı eğitim tarihimiz açısından önemli bir yıl olup, Üniversite Reformu yılıdır. Cumhuriyet dönemine Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fen fakültelerinden oluşan ve bilimsel özerkliği olan bir yükseköğretim kurumu olarak giren İstanbul Darülfünun'u 1933 reformuna değin yeni rejime uyum sağlayabilme konusunda önemli sıkıntılar yaşamış, gelişimini kendi imkanlarıyla gerçekleştirememiştir. Bu ise basında Darülfünun hakkında öneriler sunan ya da önemli eleştiriler getiren yazıların yayınlanmasına neden olmuştur. 1931 yılında Hükümetin çağırıldığı İsviçre Gelf Üniversitesi profesörlerinden Albert Malche'nin İstanbul Darülfünun'unu inceleyerek kurulacak yeni üniversite hakkında görüşlerini bildiren raporu üzerine Cumhuriyet hükümeti başlangıçtan beri yenilik ve devrimlere beklenen ilgiyi gösteremeyen İstanbul Darülfünun'una yönelerek 31 Mayıs 1933 tarih 2252 sayılı yasa ile bu tarihi kurumu kapatarak 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunun ilk adımını atmıştır. Bu aşamada Darülfünun'daki hocaların büyük bir kısmı kadro dışı kalıp boşalan kadrolar Alman, Macar ve Avusturyalı profesörlerle doldurulmaya çalışılmıştır.⁸⁴ Reformla birlikte Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü kadrosunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Başta reform öncesinde Felsefe Bölümü'nde Mâ'badettabiiyye (Metafizik) dersleriyle Kelâmdan Felsefeye geçiş sürecinin son temsilcisi olan Ahmet Naim olmak üzere, Halil Nimetullah, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi hocaların görevlerine son verilmiş, Hilmi Ziya Ülken, Fransa'da doktorasını yapan Halil Vehbi Eralp ve Almanya'da doktorasını yapan Macit Gökberk gibi genç felsefeciler yeni kadroda yerlerini almışlardır. Onlara daha sonra Mazhar Şevket İpşiroğlu ve Takiyeddin Mengüşoğlu katılmıştır.⁸⁵

1933 reformunun önemli amaçlarından birisi de üniversitenin Türk bilimi ve kültürünü araştırma ve incelemesidir. Bu bağlamda Felsefe Bölümü'nün de kendisine düşen görevi üstlenmesi Türk düşüncesi konusunda araştırmalar yapması gerekmiş-

83 A.g.m., s. 388-391.

84 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, s. 219; Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, s. 243, 252.

85 Arslan Kaynaradağ, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 18.

tır. Atatürk'ün bu konuya özel bir önem verdiği bilinmektedir. Bu doğrultuda Hilmi Ziya araştırmalar yapmak üzere devlet tarafından Almanya'ya gönderilmiştir. Hilmi Ziya'nın Almanya'da olduğu bu dönemde Felsefe Cemiyeti'nde görev alan pek çok kişinin de Üniversite Reformu dolayısıyla görevlerinin değişmesi ya da ayrılmaları cemiyetin dağılmasına neden olmuştur. Cemiyet 1934 yılında bir kez daha kurulduysa da merkezi olan lise binasında çıkan yangın tüm evrakı yok ettiği için çalışma olanağı kalmamıştır.⁸⁶

Cemiyet etkinliklerinde bir duraksamanın olduğu bu dönemde Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü başkanı olan ünlü filozof Hans Reicheinbach'ın öncülük ettiği seminer ve kollokyumlar başlamıştır. İleri düzeydeki öğrencilerin öğretim üyelerinin ve meraklı dinleyicilerin katıldığı üst düzey tartışmaların yapıldığı bu bilimsel toplantılar Ülken'e göre bir ölçüde Felsefe Cemiyeti'nin işlevini yerine getirmiştir. Üç yıl kadar devam eden bu seminer ve kollokyumlar Reicheinbach'ın Amerika'ya gitmesiyle 1938 yılında sona ermiştir. Bundan sonra bir sömestr kadar Prof. E. von Aster, profesör ve doçentler arasında Aristo'nun Metafiziği konusunda seminer düzenleyerek, bu seminerlerde metafiziğin farklı zamanlarda farklı dillere yapılan tercümelemlerini karşılaştırarak doğru bir tercüme elde etmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Felsefe Cemiyeti'nin çalışmalarına devam edemediği Felsefe Bölümü'nün ise tüm meraklılara açık olan kollokyumlarına ara verdiği bir dönemde İstanbul Halkevi'nde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun girişimleriyle bir dizi felsefi konferans düzenlenmiş ancak bunlar yoğun tartışmaların yapıldığı tebliğler olmaktan çıkıp konferanslar haline dönüşmüştür.⁸⁷

Felsefe Cemiyeti'nin faaliyetlerine ara verdiği aşağı yukarı on yıla yakın süre içinde yarı resmi mahiyette yapılan bu kolektif çalışmalar dışında kayda değer bir çalışma olmamıştır.

Hilmi Ziya Felsefe Cemiyeti'ni 1943 yılı sonlarında üçüncü kez kurma girişiminde bulunmuştur. 1943'teki girişimini anlatırken Felsefe Cemiyeti'ni üçüncü kez kurma girişiminin ilk ikisinden daha esaslı ve sürekli olacağını, zira ilk iki girişimin deneyimlerinden yararlandığını belirterek, Felsefe Cemiyeti'nin küçük de olsa bir bütçesi olmadan yoluna devam edemeyeceğine dikkat çekmiştir. Hiçbir ülkede filozofları felsefe cemiyetlerinin yetiştirmediğini, felsefe cemiyetlerinin sürekli olmasını sağlayan onlara canlılık getirenin filozoflar olduğunu belirten Hilmi Ziya, Yeni Felsefe Cemiyeti'nin çalışmalarını ilerleterek düzenli ve sürekli bildirilere yer vermeyi amaçladığını, bunları gerçekleştirebilirse sabırlı çalışmalarla felsefe sözlüğünü yazma etkinliğine girişeceğini, gerek yüksek gerekse orta öğretim için bir dizi kitap yayınlanmasını hedeflediğini, Türk düşüncesine hizmet eden bilgin, filozof ve genç düşünürlerin yapıtlarının desteklenmesinin amaçlandığını ve bunların yapılması halinde büyük bir hizmetin gerçekleştirileceğini vurgulamıştır. Ancak o, bunların başarılmasında o gün sağlanılamayacak kadar geniş bir bütçenin de gerekli olduğunu belirtmiştir. Ülken'in tüm iyi niyetiyle ve özverileriyle girişimde bulunduğu

86 Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, s. 261; Kaynaradağ, *a.g.e.*, s. 11.

87 H. Ziya Ülken, "Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye'de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi", s. 395-400.

Felsefe Cemiyeti'ni üçüncü kez kurma girişiminin de somut sonuçlara dönüşemediği bilinmektedir.

e- İkinci Felsefe Kuşağının Cemiyet Kurma Girişimleri

1943-1949 yılları arasında felsefe cemiyeti kurma yolunda yeni bir girişim olma-
ken 1949 yılında Cumhuriyet'in ikinci kuşak felsefecilerinin felsefe derneği kurma
girişimiyle karşılaşılır.

1949 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyelerinden M. Gök-
berk ve arkadaşları tarafından İstanbul'da *Türk Felsefe Derneği* adıyla bir dernek
kurulur. Başkanlığa seçilen Gökberk'in birinci kuşak felsefecilerden olmasının sim-
gesel bir değer taşıdığı, derneğin diğer üyelerinin ise, Ülken ve Gökberk'in öğrencileri
yeni kuşak felsefecilerden oluştuğu, derneğin genel sekreterliğini Nermi Uygur ile
Bedia Akarsu'nun yürüttüğü görülür. Nermi Uygur, derneğin kurulduğu o günleri şu
sözleriyle anlatır:

Yıllarca sürdü bu dernek çalışmaları. Kimimiz harçlığının kimimiz aylığının bir
bölümcüğünü yatırdı seve seve. Bilimsel oturumlar, toplantılar düzenledik, ilgi
gördük. Bu çerçevede bir konferans verdiğimi anımsıyorum. Konu, Dilthey'in
kültür felsefesi idi. Yerimiz yurdumuz yoktu bizim. Taksim'deki Verem Savaş
Salonundan yararlandık (...) Zamanla Dernek etkinliklerini genişlettik. Yeni çıkan
kitapların, liselerin ders programlarının düzenlenmesine yönelik önerilerin,
özlediğimiz felsefe diline ilişkin ortaklaşa kavram ağının, yeni felsefe akımlarının
tartışıldığı oturumlar düzenledik. Yurtdışı kurumlarla kitap alışverişine giriştik.
Fakültece yayınlanan Felsefe Arkivi'nden başka çevirilere de yer veren bir felsefe
dergisini çıkarmayı tasarlıyorduk (...) Bazı basınçlarla üye sayımız hızla artıyor-
du. Göz açıp kapayınca kadar bir de ne görelim, biz kendimiz yabancı kalver-
mişiz Derneğin çekidüzenine. Hep birlikte demokrasiyi öğrenme çağındaydık.
Yönetimi başkalarına bırakmak zorunda kaldık. Dernek içi ilişkilerle yasal bağlar
gittikçe karışmaya başladı. Bir süre sonra onlar da değişti (...) Sürüklenmeyle geçti
Derneğin dört beş yılı. Yaşıyor muydu yaşamıyor muydu bizim bile haberimiz
yoktu.⁸⁸

Böylece çeşitli etkinliklerde bulunan dernek geride bir süreli yayın bırakmadan,
Uygur'un da ifade ettiği üzere, sürüklenmeyle geçen dört beş yılın ardından yazılı
üye sayısının 100 kişiye yaklaştığı bir durumdayken resmen kapatılır.

Macit Gökberk ve arkadaşlarının kurdukları Türk Felsefe Derneği adlı oluşum
içinde yer almayan Hilmi Ziya Ülken ise aynı yıl (1949) *Türk Sosyoloji Cemiyeti'*ni
kurar ve söz konusu cemiyetteki çalışmalarını önceki yıllarda kurduğu ancak uzun
ömürlü olmayan Türk Felsefe Cemiyeti'ndeki çalışmalarının devamı sayar. Türk
Sosyoloji Cemiyeti, Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti'ne girmek ve *Sosyoloji Dünyası'*nı
yayınlamak suretiyle etkinliklerini 1960 yılına değin devam ettirir.⁸⁹

⁸⁸ Arslan Kaynarcağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, Elif Yayınları, 1986, s. 168.

⁸⁹ H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 441-442.

f- Türkiye Felsefe Kurumu (1974)

1950'li yılların ortalarından itibaren yaklaşık olarak 20 yıl gibi uzun bir süre başarıyla sonuçlanmayan bir girişimin dışında felsefe derneği kurma yolunda herhangi bir kayda değer faaliyete rastlanmamıştır.

Kafadar'ın belirttiğine göre, 1960'lı yılların ortalarında Prof. Nusret Hızır'ın Türk *Mantık ve Bilim Felsefesi Kurumu* adıyla bir kurumun kuruluşunda öncülük ettiği hatta bu kurumun bazı konferanslar düzenlediği, D.T.C.F. arşiv belgelerindeki bilgilerden anlaşılacak şekilde birlikte literatürde herhangi bir somut bilginin olmadığı görülmektedir.⁹⁰

1970'li yıllara gelindiğinde üçüncü kuşak felsefecilerin yeni bir kurum çatısı altında felsefeyi topluma tanıtmaya ve sevdirmeye amacıyla birleştikleri görülür. Derneğin kurulma girişimini Kuçuradi şu şekilde anlatır:

Yıl 1973'tü (...) Dünya Felsefe Kongresinin 16.sı Varna'da toplanmıştı. Ben de ilk kez bir Dünya Felsefe Kongresine katılıyordum. Kongre binasının giriş katında çeşitli ülkelerin felsefe kuruluşlarının bir standı vardı. Orada o ülkede yapılmış felsefe çalışmalarından örnekler sergileniyordu ama Türkiye yoktu. İşte ilk kez Varna'da Türkiye'nin bir felsefe kurumuna gereksinmesi var dedim.⁹¹

Bu suretle Kuçuradi Türkiye'ye dönünce Ankara'daki felsefecilerle temas kurarak bir felsefe kurumu kurma girişiminde bulunur. Kuçuradi'nin girişimleriyle Ankara üniversitelerinden sekiz felsefecinin bir araya gelip kurucu üye olmasıyla Felsefe Kurumu adı altında bir dernek faaliyetlerine başlar. Kurucu üyeler, Füsün Altıok, Oruç Arıoba, Zeynep Arıoba, Prof. Nusret Hızır, Doç. Dr. İoanna Kuçuradi, Prof. Dr. Takiyettin Mengüşoğlu, Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Doç. Dr. Cemal Yıldırım'dır. Kurumun başkanlığını en yaşlı kurucu üye Nusret Hızır, genel sekreterliğini İoanna Kuçuradi yapar.⁹²

Merkezi Ankara'da olan kurumun tüzüğünde amacı şöyle belirtilir: Türkiye'de felsefi düşüncenin gelişmesine ortam hazırlamak. Eğitim, bilim ve kültür etkinliklerinin felsefi bir temele dayanması gerekliliğinin bilinçlendirilmesine ve bu temelin atılmasına yardımcı olmak. Felsefe eğitiminin çağın koşullarına uygun biçimde gerçekleşmesine yardımcı olmak ve Türkiye'de felsefe alanında yapılan çalışmalarını dünyaya tanıtmak. Kurum bu amaçlarını gerçekleştirmek için araştırmalar düzenler, felsefe ve ilgili dallarda yapılan çalışmaların sonuçlarını değişik tür yayınlarla açıklar. Bu tür araştırma ve çalışmalar yapan kurumlarla işbirliğine girer. Felsefi bir temele dayanma gerekliliği duyulan planlamalar için raporlar hazırlar. Kongre, konferans ve seminer düzenler. Benzer etkinliklerde bulunur. Uluslararası felsefe çalışmalarına katılır.⁹³

90 Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, s. 423 (dipnot 21).

91 Kaynaradağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, s. 217-263.

92 Betül Çotuksöken, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe*, Ankara: Meteksan A.Ş., 2001, s. 52; Arslan Kaynaradağ, "Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri ve Felsefenin Kurumlaşması", s. 183.

93 <http://www.tfk.org.tr/tuzuk.htm>.12.06.2012.

Felsefe Kurumu'nun adı 1979'da Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Felsefe Kurumu olarak değiştirilir. Bu değişiklik uluslar arası ilişkiler açısından önemlidir. Nitekim aynı yıl Uluslararası Felsefe Kurumları Federasyonu'na (Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie [FISP]) üye olunur.⁹⁴ Bu suretle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uluslararası felsefe kongrelerine, Mehmet Ali Aynî, Halil Nimetullah, Ziyaeddin Fahri, Mustafa Şekip, Hilmi Ziya gibi birçok felsefeci katılmakla birlikte ilk kez bu toplantılarda Türkiye'nin bir ülke olarak temsil edilmesi söz konusu olmuştur.⁹⁵

1980 yılında Nusret Hızır'ın ölümünden sonra kurumun başkanı İ. Kuçuradi olur. 1984 yılında Türkiye Felsefe Kurumu'nun üye sayısı 100'den fazladır. Kurumun etkinliklerine bakıldığında, kurulduğu tarihten itibaren seminer, konferans, panel, anma toplantıları gibi çeşitli etkinlikler gerçekleştirildiği görülür. Kurum öncelikle Türkiye'de gerek bilimsel gerekse toplumsal sorunlara felsefi bakışın neler sağlayabileceğini göstermek üzere Hacettepe Üniversitesi'nde bir seminer düzenlemiştir (Ekim 1974). Bu seminere İ. Kuçuradi, *Felsefi Bakış*; T. Mengüsoğlu, *Antropolojinin Işığında Eğitim*; B. Karasu, *Yazar, Yazı ve Dil*; O. Okyar, *İktisadi Büyümenin Temelindeki Felsefe ve Felsefesizlik*; M. Tuncay, *Türk Siyasal Düşüncesinin Son Yüz Yılında Üç Ana Yönelimin Ortak Çıkmazı: Dogmatizm*; D. Karan, *Felsefi Bakışın Psikiyatriye Sağladıkları*; N. Hızır, *Batının İçinde Bulunduğu Bunalımlar Üzerine İzlenimler*; E. Başar, *Deneyel Bilimlerde Felsefi Görüş Açısından Katkıları*; C. Yıldırım, *Bilim Felsefesinin Felsefe İçindeki Yeri* konusundaki bildirileriyle katılmışlardır.⁹⁶ İkinci seminer 1975 yılında *Türkiye'de Felsefe Eğitimi*, üçüncü seminer yine aynı yıl *Türkiye'de Tarih Eğitimi* konusunda düzenlenmiş, bildiri metinleri ve tartışma tutanakları 1977'de tek kitap halinde ve kurumun yayınladığı ilk kitap olarak basılmıştır. Kurum 1979'da *Özgürlük Sorunu ve Türkiye*, 1980'de Dışişleri Bakanlığının da desteğiyle *I. Balkan Felsefe Semineri*'ni Ankara'da, 1981'de de *II. Balkan Semineri*'ni Bulgaristan'ın Varna kentinde düzenlemiştir. 1980 yılında ise Hacettepe Üniversitesiyle birlikte Unesco'nun desteğiyle *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* konusunda uluslararası bir seminer düzenlenmiştir.⁹⁷

Kurumun sempozyum ve seminer gibi etkinliklerine Ankara ve İstanbul gibi illerde sıkı yönetim olması sebebiyle dört yıl kadar ara verilmesinin ardından 1984'ten itibaren yeniden başlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Kültür Kavramı Semineri* (1985), Ankara; *Türk Felsefe Araştırmalarında ve Üniversite Öğretiminde Alman Filozofları* konusunda bir dizi konferans (1985); *Takiyeddin Mengüsoğlu'nu Anma Toplantısı* (1985), Ankara; *Bilim Kavramı Semineri* (1986), Eskişehir; *Dünya Problemleri Karşısında Felsefe Semineri* (1986), Ankara; *Türkiye'de Felsefe ve Eğitim Semineri* (1988), İstanbul; *Yüzyüncü Doğum Yıldönümünde Namık Kemal Semineri*

94 Memet Fuat, "Türkiye Felsefe Kurumu", *Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması*, Mustafa Günay (haz.), İzmir: İlyayayınmevi, 2006, s. 162.

95 Kaynaradağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, s. 424.

96 Kaynaradağ, *Bizde Felsefenin Kurumsallaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, s. 17-18.

97 A.g.e., s. 20-23.

(1988), Ankara; *İkiyüzcüncü Doğum Yıldönümünde Arthur Schopenhauer Semineri*, Ankara; *Felsefe Açısından Atatürk Semineri* (1988).⁹⁸

Türkiye Felsefe Kurumu Ankara'da odaklanan etkinliklerini İstanbul'a yaymak istiyordu. yönetim kurulunun aldığı bir kararla İstanbullu felsefecilerle kolay iletişim kurmak ve kimi etkinlikleri onlarla planlamak amacıyla 1989'da İstanbul Eşgüdüm Komitesi kuruldu ve İstanbul'da her yıl bir ya da iki etkinlik düzenlenmeye başlandı.

Kurumun 1989 yılında 15. yılını doldurması sebebiyle çeşitli konularda seminerler düzenlendi. Etkinliklere ayrı bir özen gösterildi. Aynı yıl kurum çoğunluğu doktor ve mühendis olan bir gruba felsefeye sistematik bir giriş niteliğinde sayılabilecek kurslar düzenledi. Bunun yanı sıra yine bu yıl *laiklik, adalet, etik, demokrasi* gibi kavramların felsefe ve hukukun ortak ilgi alanına girdiği ve insan hakları alanındaki düşüncelerin felsefeye dayandığı fikrinden hareketle Türkiye Felsefe Kurumu kendi yapısı içinde Hukuk Felsefesi birimini kurdu.⁹⁹ Türkiye Felsefe Kurumu 1990 yılı sonlarında Biyoetik biriminin kuruluş çalışmalarını tamamlarken, 1992'de Çocuklar İçin Felsefe birimini oluşturdu ve başına Nuran Direk'i getirdi. Çocuklar İçin Felsefe Biriminde kavramsal temelli bir eğitim vermeye çalışılırken ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler için her yıl Felsefe Olimpiyatı düzenlenmekte ve ilk iki dereceyi paylaşan öğrencilerin uluslararası olimpiyatlara katılması sağlanmaktadır.¹⁰⁰

Gerçekleştirdiği birçok çalışmada disiplinlerarası yaklaşıma önem veren ve özellikle sosyal bilimler alanında çalışanları düzenlediği pek çok çalışmada faal kılmayı amaçlayan Türkiye Felsefe Kurumu'nun *Türkiye Felsefe Kurumu Bülteni* (1. sayısı Kasım 1994) adı altında bir yayın organı da bulunmaktadır.

Türkiye Felsefe Kurumu felsefeyi salt akademik düzeyde gerçekleştirmesinin yanı sıra birey ve toplum olarak hepimizi ilgilendiren kavramlara yönelik birçok çalışmayı gündemine almayı sürdürmekte, gerçekleştirdiği yayın etkinlikleriyle felsefe ve kültür dünyasına katkıda bulunmaktadır.

g- Türk Felsefe Derneği (1986)

Türkiye Felsefe Kurumu'ndan sonra 19-21 Kasım 1986 tarihinde Felsefe, Mantık, Bilim Tarihi vb. alanların hocaları Ankara'da bir Felsefe Derneği kurma düşüncesi ile bir araya gelirler. Bu düşüncenin savunucularından olan Necati Öner, Pınar Canevi, Kenan Gürsoy'un kuruluş hazırlıklarına başlamasının ardından dernek tüzüğü belirlenir. Dernek tüzüğünü hazırlayıp üniversitelerdeki öğretim üyelerine öneren fikir sahipleriyle birlikte derneğin 19 kurucu üyesi vardır. Bu üyeler şunlardır: Prof. Dr. İsmail Tunalı, Prof. Dr. Sevim Tekeli, Prof. Dr. Necati Öner, Prof. Dr. Teo Grünberg, Prof. Dr. Mehmet Aydın, Doç. Dr. Necla Arat, Doç. Dr. Esin Kahya, Doç. Dr. Saffet Bilhan, Doç. Dr. Hüseyin Aydın, Doç. Dr. Ahmet Arslan, Doç. Dr. Şahin Yenişehirlioğlu, Doç. Dr. Teoman Duralı, Doç. Dr. Şafak Hayri Ural, Doç. Dr. Abdülkuddüs Bingöl, Doç. Dr. Fatma Pınar Canevi, Doç. Dr. Kenan Gürsoy, Doç.

98 A.g.e., s. 25-32.

99 A.g.e., s. 32-37.

100 Çotuksöken, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe*, s. 52.

Dr. Ahmet İnam, Doç. Dr. Cemil Akdoğan, Doç. Dr. Murtaza Korlaelçi. Kısa bir süre sonra dernek üyeleri arasına Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay, Doç. Dr. Hayrani Altıntaş, Yrd. Doç. Dr. Alparslan Açıkgenç, Yrd. Doç. Dr. Akın Ergüden, Doç. Dr. Naci Bolay, Yrd. Doç. Dr. Dursun Çüçen, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akgün gibi isimler de katılır.¹⁰¹

Dernek tüzüğü'nün ilk maddesinde 9 Haziran 1987 tarihinde merkezi Ankara'da olan ve şubesi bulunmayan Felsefe Derneği adı ile bir dernek kurulduğu ifade edilerek, derneğin amacı, "Türkiye'de entelektüel kültürümüzün en önemli unsurlarından biri olan felsefi düşüncenin gelişmesine, anlaşılmasına ve yaygınlaşmasına ortam hazırlamak, akademik bir ciddiyet ve sorumluluk içerisinde faaliyet ve neşriyatta bulunmak, Türk felsefecileri arasında birlik, beraberlik ve dayanışma sağlamak" olarak belirtilir. Dernek bu amaçları gerçekleştirebilmek için felsefe alanında araştırmalar yapmak, yakın disiplin ve bilim dallarına ilişkin kurumlarla amaçlarının öngördüğü doğrultuda işbirliğinde bulunmak, bilimsel nitelikte kongre, sempozyum, seminer, konferans, açık oturum düzenlemek ya da benzeri faaliyetlerde bulunmak, felsefecilerin meslekleriyle ilgili problemlerine çözüm bulmakta yardımcı olmak, ülkemizde felsefi düşüncenin etkin ve yaygın bir kimlik kazanması amacıyla yayınlarda bulunmak durumundadır.¹⁰²

Derneğin 7 Kasım 1987 tarihinde yapılan ilk genel kurul toplantısında görev dağılımı şöyledir: Başkan Prof. Dr. Necati Öner; başkan yardımcısı Şafak Ural; sayman Doç. Dr. Kenan Gürsoy; veznedar Doç. Dr. Pınar Canevi; sekreter Doç. Dr. Teoman Duralı.

Başkan Necati Öner, akademik çalışmalarına Prof. Dr. Hamdi Ragıp Atademir'in yanında başlayan, hocası üniversiteden ayrılınca çalışmalarını Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken'in yanında sürdüren, 1957 yılında sunduğu *Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı* adlı teziyle doktora derecesini alan, 1964 yılında *Fransız Sosyoloji Okulu'na Göre Mantığın Menşei Problemi* adlı teze doçent, *Mantığın Ana İlkeleri ve Bu İlkelerin Varlıkla Olan İlişkileri* konusundaki takdim tezi ile profesör olan, bugün Türk üniversitelerinde görev yapan pek çok öğretim üyesi yetiştiren, hem kendi çalışmaları hem de yeni nesle rehberlik etmesi itibarıyla düşünce hayatımızın seçkin simalarından birisidir.¹⁰³

Necati Öner ve arkadaşlarının kurduğu Felsefe Derneği'nin 12 Mart 1988'de toplanan olağanüstü genel kurulunda derneğin adının Türk Felsefe Derneği olması için gerekli işlemlerin yapılması kararlaştırılır.

Türk Felsefe Derneği kurulduğu tarihten itibaren seminer, panel, sempozyum, felsefi sohbetler vb. bilimsel etkinlikler düzenlemiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: *Kültür ve Hoşgörü Paneli* (17.12.1988), Ankara; *Yabancı Dille Öğretim* konulu panel (11.02.1989), Ankara; *Felsefe ve İdeoloji* konulu panel (14.05.1989), Ankara; *Felsefe ve*

101 Coşkun Değirmencioglu, *Türkiye'de İlk Türk Felsefe Cemiyeti ve Sonraki Gelişmeler*, Ankara: Odak Yayınları, 2004, s. 162-164, 291.

102 A.g.e., s. 161-162.

103 İsmail Köz, "Prof. Dr. Necati Öner'in Biyografisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, c. XL, s. 3-7.

İletişim Sempozyumu (26-27 Mayıs 1989), Eskişehir; *Felsefe ve İletişim Sempozyumu* (26-27 Ekim 1989), Ankara; *Türk Kültürüne Felsefe Açısından Bakış* (23-24 Kasım 1989), Samsun; *Felsefe ve Sanat Sempozyumu* (18-20 Aralık 1989), İstanbul; *Aydın Kişi Kimdir* paneli (21 Ocak 1990), Ankara; *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Felsefe* (16-18 Mayıs 1990), Ankara; *Demokrasi Kavramı* konulu panel (21.12.1991), Ankara; *Türk Kültürü ve Felsefe Panelleri* [*Türk Kültürü ve Felsefe* (24 Nisan 1991), *Felsefe ve Tasavvuf Paneli* (25 Nisan 1991), *Felsefeden Beklediklerimiz Paneli* (25 Nisan 1991), Kayseri]; 1994 *Felsefe Kongresi* (20-22 Ekim 1994), Bursa; 1996 *Felsefe Kongresi* (07-09 Kasım 1996), Denizli; 2000 *Felsefe Kongresi-İnsan Felsefesi* (03-05 Kasım 2000), Ankara; *Değerlerin Modası mı Geçiyor Çalıştayı* (18 Mayıs 2012), Sakarya.

Türk Felsefe Derneği’nin yukarıda bir bölümünden söz edilen çeşitli üniversitelerle işbirliği halinde gerçekleştirdiği sempozyum, kongre, panel, zaman zaman dernek merkezinde ya da dışında düzenlenen felsefe sohbetleri gibi etkinliklerinin yanı sıra şüphesiz en önemli etkinliklerinden biri 8 Haziran 1991 tarihinde alınan bir kararlar dernek adına üç ayda bir çıkarılmak üzere tasarlanan *Felsefe Dünyası* dergisidir. Derginin ilk sayısı Temmuz 1991’de çıkar. İlk sayıda, derginin sahibi Prof. Dr. Necati Öner; yazı kurulu: Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay, Prof. Dr. Kenan Gürsoy, Prof. Dr. Ahmet İnam, Prof. Dr. Teoman Duralı, Arş. Gör. Ertuğrul Turan, Arş. Gör. Hüseyin Gazi Topdemir olarak belirtilir. Sorumlu yazı işleri müdürlüğü, Prof. Dr. Ahmet İnam’a, yayın koordinatörlüğü de Sadettin Elibol’a verilmiştir.

Derginin ilk sayısında sunulan “Başlarken” başlıklı yazı derneğin amacını olduğu kadar derginin temel prensibini de ortaya koyması açısından önem taşır:

Felsefe Derneği Haziran 1987’de 19 felsefe öğretim üyesi tarafından Ankara’da kuruldu. Felsefe Derneğinin esas amacı felsefi düşüncüyü ülkemizde yaygınlaştırmaktır (...) Halen Derneğin 99 üyesi vardır ve üniversitelerimizdeki öğretim elemanlarının yüzde 85’i üyemizdir. Derneğimiz amacını gerçekleştirmek için Ankara içinde ve dışında felsefi toplantılar yapmaktadır. Daha geniş bir kitleye hitap edebilmek için bir yayın organına ihtiyaç olduğu açıktır. Böyle bir imkanı sağlamış bulunuyoruz. Şimdilik Dergiyi üç ayda bir yayınlamaya tasarlıyoruz. Felsefe zengin bir dille yapılır. Bu bakımdan dilde eski veya yeni kelimeleri tasfiye eden zihniyeti benimsemiyoruz. Yazar kullandığı dilde hür olmalıdır. Bu tutum dilin zenginleşmesini sağlar. Bilimsel terimlerin çağrışımla yeni fikirlerin doğmasına yardımcı olması bakımından Türkçe olmasını isteriz. Yanlış çağrışım yaptırmayan Türk dili kurallarına uygun olarak yapılmış yeni bir kelime ilk anda alışkanlık yüzünden kulağa hoş gelmesede zamanla yaygınlaşıp bu sevimsizliğini kaybeder. Bu Dergiye tek görüş hakim olmayacaktır. Çünkü felsefe çok seslidir. Bu bakımdan aynı konuda farklı görüşler Dergide yer alabileceklerdir.

Farklı görüşlerin yer aldığı *Felsefe Dünyası*’nın ilk sayısının içeriği ise şöyledir: “İnsanda Öz ve Varoluş” (Necati Öner); “Gencin Kendini Aramasında Felsefenin Rolü” (Ahmet İnam); “Felsefe ve Hoşgörü” (Kenan Gürsoy); “Dil-Anlam ve Felsefe” (Abdülkuddüs Bingöl); “Güçlü Bir Felsefe Eğitiminin Temel Kuralları Neler Olmalıdır?” (Afşar Timuçin); “Ütopyalarda Sanat-Toplum İlişkisi” (Ömer Naci Soykan); “Beşeri Bilimlerde Özne-Nesne Kesikliliğinin Kurulması Üzerine” (Kadir Cangızbay); “Gelenbevinin ‘Nefsul’ı Emr’ Karşısındaki Tavrı” (Recep Duran); “G.

Edward Moore'un Ahlak Anlayışı" (Recep Kılıç); "Türk Kültür ve Felsefe Panelleri Ardından" (Hüseyin Gazi Topdemir); Kitap Tanıtma: *Mantık* (Doğan Özlem-Ara Yayıncılık-1991, 344 Sayfa) (Necati Öner).

Başlangıçta üç ayda bir çıkması tasarlanan Derginin 24 Kasım 1997 tarihinde 90 sayılı kararla 1998 yılından itibaren yılda iki kez yayınlanmasına ve dergide yer alan yazıların konu uzmanları tarafından incelenmesine karar verilir.

Felsefe Dünyası nitelikli içeriği ve farklı fikirlere kucak açan muhtevasıyla Temmuz 1991'den beri Türk düşünce ve kültür hayatında önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye Felsefe Kurumu ve Türk Felsefe Derneği günümüze değin devam eden seminer, kongre, panel, anma toplantısı, felsefi sohbetler vb. etkinliklerinin yanı sıra yayın etkinlikleriyle de felsefe atmosferine olduğu kadar ülkemiz kültür yaşamına da katkı sağlamaya devam etmektedir.

Türkiye Felsefe Kurumu ve Türk Felsefe Derneği dışında ülkemizde son yıllarda farklı oluşumlar içinde felsefeye yer verildiği görülmektedir. Felsefe etkinliklerinin bir bölümü okullarda felsefe kulüpleri, felsefe toplulukları çerçevesinde, bir bölümü de farklı kuruluşlarda gerçekleştirilmektedir. Kimi dernek ve vakıfların araştırma merkezlerinin bünyesinde felsefe dersleri verilmektedir. Örneğin Anadolu Aydınlanma Vakfı (1996) yerel ve evrensel felsefe çabalarını bir araya getirmeye çalışan bir kurumdur. Vakıf uzman felsefecilerin de katkılarıyla çeşitli konularda konferanslar, tartışmalı toplantılar düzenlemektedir. Vakfın *Us* adını taşıyan bir yayın organı ve *Logos* adını taşıyan bir bülteni vardır. Ayrıca kültür, edebiyat ve sosyal bilimler alanında faaliyet gösteren bazı dergilerin aynı zamanda felsefe toplantıları düzenlediği bilinmektedir.¹⁰⁴

Bunun yanı sıra genel merkezi Ankara'da olan Felsefeciler Derneği (2002) ve merkezi Bursa'da olan Uludağ Felsefe Derneği (2007) de kuruldukları tarihten itibaren gerçekleştirdikleri bilimsel etkinliklerle felsefi düşüncenin ülkemizde gelişerek yaygınlaşabilmesi yolunda katkı sağlamaktadır.

Özetle, entelektüel kültürümüzün en önemli öğelerinden olan ve sorgulama esasına dayanan felsefe, bir geleneğe ve bir felsefe geleneğine bağlıdır. Felsefe alanında uzun süreli bir durgunluk ya da kesinti böyle bir geleneğin oluşturulmadığının ya da böyle bir geleneğe sahip çıkılmadığının göstergesidir. Bu sebeple kültürel ve düşünsel gelişimin bir göstergesi durumunda olan kurumlar ve derneklerin mevcudiyeti gelenekle bağların devamlılığını yakalayabilmek ve bir felsefe geleneğinin izlerini sürebilmek açısından hayati önem taşır. Bu açıdan köklü kurumlar bir bakıma tarihin tanıklarındır.

Felsefe geleneğimizin izlerini sürmek üzere ardımıza baktığımızda II. Meşrutiyete değin kesintiler sebebiyle Darülfünun programlarında kalıcı bir yeri olmayan felsefe derslerinin bu dönemde Darülfünun'un köklü reformlarla yeniden örgütlenmesine bağlı olarak kurumsallaşma sürecine girdiği görülür. 21 Eylül 1908'de Zeynep Hanım Konağı'na taşınan ve Darülfünun-ı Osmanî adını alan kurumun aynı yıl yapılan program değişikliğinde Edebiyat şubesinde okutulacak dersler arasında

104 Çotuksöken, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe*, s. 53-70 (dipnot 220-221).

İlm-i Hikmet, Tarih-i İlm-i Hikmet dersleri yer almıştır. II. Meşrutiyet döneminde Darülfünun'da asıl düzenleme ise Emrullah Efendi'nin ikinci nazırlığı sırasında gerçekleşmiş, 1912 yılında yürürlüğe giren İstanbul Darülfünun'u Talimatnamesinde Fünun ve Edebiyat Fakültesi'nin programı daha da geliştirilmiş, Darülfünun beş fakülteye ayrılmış, Felsefe Bölümü ise Edebiyat Fakültesi bünyesinde çalışmalara başlamıştır. Bu dönemde ilk kez İlm-i Hikmet yerine Felsefe adı kullanılmıştır.

Cumhuriyet yılları her alanda olduğu gibi eğitim alanında da köklü değişimlerin yapıldığı yıllardır. Özellikle Tanzimat'tan itibaren yoğun bir biçimde gündemde olan Batılılaşma ve çağdaşlaşma sorunu Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkisini hissettirmiştir. 1930'lu yıllar Avrupa için özellikle Almanya için olduğu gibi ülkemiz için de önemli yıllardır. 1933 Üniversite Reformu ile Felsefe Bölümü'nde pek çok hocanın tasfiyesi ile bölüm çok kan kaybetmiş, kadrolarda oluşan boşluk yurtdışında tahsil gören hocalarla ve yabancı hocalarla giderilmeye çalışılmıştır. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü yönetimine dünyaca ünlü pozitivist Hans Reicheinbach'ın gelmesiyle ve onun kurduğu bölümü kendi öğretisi çerçevesinde şekillendirmesi doğrultusunda manevi kaynaklarından yalıtılan felsefenin bir yandan geleneği ile olan bağları kopma noktasına gelirken, öte yandan pozitivism tek felsefi eğilim olarak etkisini hissettirmeye başlamış ve pozitivism, felsefe alanında olduğu kadar 1950'li yıllara kadar siyasi hayatta da büyük ölçüde etkili olmuştur.¹⁰⁵ Ancak felsefe adına en yanıltıcı olan şey şüphesiz belli bir akımın bakış açısından felsefe yapmanın kendisini "... tek mümkün felsefe yapma biçimi olarak"¹⁰⁶ düşünmesi olacaktır. Bu sebeple bugün zaman zaman üniversitelerimizde görüleceği üzere karşıt felsefi eğilimlerin birbirini dışlama çabası hoşgörü temelli birçok sesliliğe dayanan felsefenin özüne aykırı bir eğilimdir. Dolayısıyla dün olduğu gibi bugün de felsefi düşünce açısından en fazla gereksinim duyulan şey, özgürce düşünebilme ve farklı görüşlere saygı duyabilmedir.

Felsefenin kurumsallaşması sürecine felsefe cemiyetleri açısından bakıldığında ülkemizde 19. yüzyılın başlarında kurulan Beşiktaş Cemiyet-i İlmiye'sinin bizde bilim ve felsefe çalışmalarına yer veren ilk kuruluş olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde bugün anladığımız anlamda cemiyet adıyla tanımlanan ilk bilimsel örgüt olan Encümen-i Dâniş 1851, Türk aydınlarının kendi aralarında Batı bilim ve kültürünü yaymak için kurdukları Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye 1861, ilim ve tekniği geliştirmek üzere kurulan Cemiyet-i İlmiye 1879, bilim ve felsefe konularına popüler bilgi ötesinde yaklaşmayı amaçlayan, araştırmaya ve bilgi birikimine önem veren Türk Bilgi Derneği 1913 yılının ikinci yarısında kurulup bilim ve felsefe alanlarında etkinliklerde bulunmuşlardır.

Cumhuriyet döneminde ise felsefenin kurumsallaştırılması yolundaki ilk atılım Cumhuriyet'in ilk kuşak felsefecilerinden gelmiş ve Türk Felsefe Cemiyeti 1926 yılında kurulmuştur. Bunu Felsefe Cemiyeti kurma yolundaki diğer girişimlerin ardından Macit Gökberk ve arkadaşlarının 1949 yılında kurdukları Türk Felsefe Derneği izlemiştir. 1974 yılında İ. Kuçuradi'nin girişimleriyle felsefeyi topluma tanıtma ve sevdire-

105 Doğan Özlem, "Türkiye'de Pozitivism ve Siyaset", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Modernleşme ve Batıcılık)*, 2002, c. 3, s. 452-464.

106 Zeynep Direk, "Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu", *Defter*, 1998, sy. 33, s. 85-95.

me amacıyla bir araya gelen bir grup akademisyen Türkiye Felsefe Kurumu'nu kurarken, 1986 yılında N. Öner ve arkadaşlarının girişimleriyle entelektüel kültürümüzün en önemli unsurlarından olan felsefi düşüncenin gelişimine, anlaşılmasına, yaygınlaşmasına katkı sağlamak üzere Türk Felsefe Derneği kurulmuştur. Bu iki dernek kuruldukları tarihten itibaren nitelikli etkinlikleri ve yayın faaliyetleriyle felsefe ve kültür hayatımıza hizmet etmektedir. Türk Felsefe Derneği'nin 1989'dan beri çıkardığı *Felsefe Dünyası* dergisi ise felsefi periyodikler arasında yerini almıştır. Türkiye Felsefe Kurumu ve Türk Felsefe Derneği'nin etkinliklerinin yanı sıra son yıllarda kurulan bazı felsefe dernekleri ve okullardaki felsefe toplulukları ve felsefe kulüpleri de yaptıkları felsefi etkinlikler yoluyla, felsefeye gönül verenlerin bir araya gelmesine ve felsefi konularda bilgi alışverişinde bulunmasına katkı sağlamaktadırlar.

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri

Emel KOÇ

Özet

Birden çok kişinin kendi istekleriyle belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek oluşturdukları bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilen cemiyetler/dernekler, kültürel ve düşünsel bilinçlenmenin bir göstergesidir. Avrupa'da cemiyetleşme hareketlerinin bilim ve kültürde meydana gelen reformların akabinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Batı'da görülen bu cemiyetleşme hareketleri modernleşme çabası içindeki Osmanlı'ya da yansımış özellikle II. Meşrutiyet döneminde 1909 Dernekler Kanununun sağladığı hukuki imkanlarla felsefe ve bilim cemiyetlerinde olduğu gibi mesleki cemiyet sayısında da artış gözlenmiştir. Bu çalışma Osmanlı'dan günümüze felsefe cemiyetlerini ve onların etkinliklerini ele alırken aynı zamanda ülkemizde felsefenin kurumsallaşması sürecine de dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Kültür, Gelenek, Felsefe cemiyeti, Modernleşme

Philosophical Societies from the Ottoman Era to the Present in Turkey

Emel KOÇ

Abstract

Foundations, which can be defined as an organization in which several people voluntarily come together in accordance with a given objective, are indicative of a cultural and intellectual awakening. It is known that the foundation movements started in Europe soon after the scientific and cultural reforms. Such foundation movements

observed in the West also redounded to the Ottomans, who were in the process of modernization. The number of philosophical and scientific societies as well as professional societies increased particularly in the Second Constitutional Era because of the legal facilities provided by the Associations Code established in 1909. This study discusses the philosophical societies and their impact from the Ottoman Era to the present and illustrates the institutionalization process of philosophy in Turkey.

Keywords: Philosophy, Culture, Tradition, Philosophical society, Modernization

Türk Felsefe Tarihi

Sumuş 5-10

*Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı:
Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi* 11-48
Ali UTKU-M. Cüneyt KAYA

*Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme* 49-103
İshak ARSLAN

*Cumhuriyet Dönemi Türkçe İslam Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair
Literatür Denemesi* 105-154
Atilla ARKAN

Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları 155-168
Nebi MEHDİYEV

*Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair
Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme* 169-202
Hümeyra ÖZTURAN

Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti 203-230
Rahim ACAR-Fatma YÜCE

Tarih Felsefesinin Türkiye'deki Seyri 231-271
Ayhan BIÇAK

Fenomenolojinin Türkiye Serüveni 273-312
Kasım KÜÇÜKALP

*Modern Türk Düşüncesinde Hermenötüğün Kendini Konumlama
ve Anlamlandırma Süreci* 313-332
Yakup KAHRAMAN

Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve Türk Felsefesine Etkisi 333-356
Yakup YILDIZ

Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine 357-381

Mahmut Kaya ile Türkiye'deki İslam Felsefesi Çalışmaları
Üzerine 383-397

TANITIMLAR

*Felsefe Sözlüklerimiz: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Bir Literatür Değerlendirmesi* 399-420
Ali UTKU

Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri 421-432
Recep ALPYAĞIL

*Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri:
Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi* 433-488
Cahid ŞENEL

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri 489-520
Emel KOÇ

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları 521-537
Mehmet VURAL

*Türkiye'de Felsefi Antropoloji Çalışmaları:
Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği* 539-552
Yaylagül CERAN

Türkiye'de Estetik Çalışmaları ve İsmail Tunalı 553-573
Ayşe TAŞKENT

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Ocak 2011-Haziran 2011* 575-607

History of Turkish Philosophy

Foreword 5-10

Writing the History of Modern Philosophy in Turkey: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 11-48
ALİ UTKU M. CÜNEYT KAYA s.

The Turk's Century-Old Challenge with Philosophy: an Analysis on Introduction to Philosophy Books 49-103
İSHAK ARSLAN

A Literature Survey of Studies on the History of Islamic Philosophy in Turkish during the Republican Era 105-154
ATILLA ARKAN

Epistemology in Turkey 155-168
NEBİ MEHDİYEV

Between Ethics and Morals: An Evaluation of Turkish Moral Philosophy Over the Usage of Ethics as a Concept 169-202
HÜMEYRA ÖZTURAN

A Descriptive Survey of Philosophy of Religious Literature in Turkish 203-230
RAHİM ACAR FATMA YÜCE

The Course of Philosophy of History in Turkey 231-271
AYHAN BIÇAK

The Adventure of Phenomenology in Turkey 273-312
KASIM KÜÇÜKALP

The Process of the Positioning of Hermeneutics within Modern Turkish Thought 313-332

YAKUP KAHRAMAN
Introduction to Turkey of Bergsonism and Its Affects on Turkish Philosophy 333-356

YAKUP YILDIZ
Interview with Doğan Özlem on philosophy in Turkey 357-381

Interview with Mahmut Kaya ile on Islamic Philosophy Studies in Turkey 383-397

REVIEWS

Our Philosophical Dictionaries: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 399-420
ALİ UTKU

First Philosophical Dictionaries Written in Latin Letters 421-432
RECEP ALPYAĞIL

Philosophy Journals From Tanzimat to Modern-Day: An Annotative and Selective Bibliographical Study 433-488
CAHİD ŞENEL

Philosophical Societies from the Ottoman Era to the Present in Turkey 489-507
EMEL KOÇ

Hilmi Ziya Ülken and His Contribution to Philosophical Studies in Turkey 521-537
MEHMET VURAL

Philosophical Anthropology Studies in Turkey: Takiyettin Mengüşoğlu and the Future/Tradition of Philosophical 539-552
YAYLAGÜL CERAN

Aesthetics Studies in Turkey and İsmail Tunalı 553-573
AYŞE TAŞKENT

APPENDIX: *Turkish Studies in the National and International Journe*
January 2011 - June 2011 575-607